

Куцик Софія Сергіївна, ФМСзм-21

**ПРАГМАТИЗМ ПРОТИДІЇ ДЕВІАНТНІЙ ПОВЕДІНЦІ СУБ'ЄКТІВ
МИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТІВ МИТНОЇ СИСТЕМИ.....	6
1.1. Сутність, механізми і наслідки девіантної поведінки суб'єктів економічних відносин.....	6
1.2. Теоретизація сутності митної системи та девіантної поведінки її суб'єктів..	16
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОТИДІЇ ДЕВІАНТНІЙ ПОВЕДІНЦІ СУБ'ЄКТІВ МИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	26
2.1. Аналіз вчинення порушень митних правил та контрабанди товарів.....	26
2.2. Експертні та аналітичні оцінки корупції в митних органах.....	35
Висновки до розділу 2.....	45
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОТИДІЇ ДЕВІАЦІЯМ СУБ'ЄКТІВ МИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	47
Висновки до розділу 3.....	56
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Митна царина з давніх часів була прибутковою сферою для осіб, які перевозили товари між країнами. Це послужило підставами для формування системи митних платежів на кордонах. Однак, прагнення до максимізації фінансових ресурсів, низький рівень фіскальної культури та недостатній рівень добробуту в Україні створюють ситуацію щодо поширення девіантної поведінки усіх суб'єктів митної системи.

Найважливішими її суб'єктами є декларанти й інші особи, які перетинають митний кордон, митні посередники й представники митних органів. Зі сторони суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності найпоширенішими девіаціями є порушення митних правил та контрабанда товарів. Натомість працівники митних органів часто вдаються до корупційних діянь, що тягне за собою небезпеку проникнення на територію країни заборонених предметів та зниження фіскальної складової митної системи.

В таких умовах вкрай важливо побудувати ефективну систему протидії митним девіаціям. Така система має враховувати інтереси усіх суб'єктів митної системи й базуватися на досвіді провідних країн світу. Разом із тим, потрібно враховувати сучасні умови воєнного стану й акцентувати увагу на митних правопорушеннях, актуальних для теперішнього часу.

Отже, актуальність дослідження, теоретична та практична значимість проблематики визначили вибір теми, мету та завдання дослідження.

Проблематика протидії девіантній поведінці суб'єктів митної системи досить широко висвітлена у працях вітчизняних і закордонних вчених: С.В. Бардаша, І.Г. Бережнюка, Т.А. Васильєвої, Н.Г. Виговської, Л.В. Гуцаленко, І.К. Дрозд, Ю.М. Дьоміна, С.М. Дячек, Я.А. Жаліла, Ю.М. Коваленко, О.А. Лаговської, К.І. Новікової, Н.В. Осадчої, О.М. Петрука, В.І. Ляшенка, П.В. Пашка, О.А. Шевчука, В.О. Шевчука, І.О. Школьник.

Підкреслюючи здобутки перелічених авторів, відмітимо необхідність подальших досліджень в окресленій царині, що зумовлено динамізмом розвитку

соціально-економічних процесів й потребою адаптації в таких умовах митної сфери держави.

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є висвітлення теоретичних основ девіантної поведінки суб'єктів митної системи, виявлення сучасних тенденцій вчинення митних девіацій та формування пропозицій щодо їх протидії та попередження.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішено такі завдання:

- розкрито сутність, механізми і наслідки девіантної поведінки суб'єктів економічних відносин;
- висвітлено теоретичну сутність митної системи та девіантної поведінки її суб'єктів;
- проаналізовано вчинення порушень митних правил та контрабанди товарів;
- проведено експертні та аналітичні оцінки корупції в митних органах;
- представлено напрями вдосконалення протидії девіаціям суб'єктів митної системи України.

Об'єктом дослідження є девіантна поведінка суб'єктів митної системи.

Предметом дослідження є прагматика протидії девіантній поведінці суб'єктів митної системи в Україні.

Методи наукового дослідження. У процесі дослідження було використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: логічного аналізу, синтезу, експертної оцінки, опису, порівняння, теоретичного узагальнення та абстрактно-логічний.

Інформаційна база дослідження включає Митний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Податковий кодекс України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Державної митної служби України. Теоретичним базисом дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, а також публікації міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів. Полягає у формуванні

комплексного підходу стосовно дослідження девіантної поведінки суб'єктів митної системи з урахуванням порушень митних правил, контрабанди товарів та корупційних діянь працівників митних органів України.

Практичне значення роботи. В результаті виконаної роботи зроблено висновки і рекомендації, які можуть лягти в основу вдосконалення протидії девіантній поведінці суб'єктів митної системи шляхом: покращення механізмів митного контролю; вдосконалення процесу справляння митних платежів під час здійснення електронної комерції; застосування антикорупційних колективних дій як способу боротьби з корупцією на митниці.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення та висновки роботи апробовані на Дев'ятій заочно-дистанційній конференції студентів і молодих вчених «Актуальні питання фінансової теорії та практики» (м. Тернопіль, 15 квітня 2022 р.) та у збірнику наукових праць кафедри фінансів ім. С.І. Юрія Західноукраїнського національного університету «Фінансове забезпечення сталого розвитку».

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел. Повний текст складає 66 сторінок і включає 6 таблиць та 11 рисунків. Список використаних джерел налічує 57 одиниць і розміщений на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТІВ МИТНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Сутність, механізми і наслідки девіантної поведінки суб'єктів економічних відносин

Думка про детермінацію поведінки економічними факторами була розвинена в роботах французьких філософів (А. Сен-Сімон, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро та ін.) та англійських економістів (А. Сміт, Д. Рікардо та ін.) епохи просвітництва. Автори на той час вбачали причини девіантності в несправедливому суспільному устрої чи зіпсованій природі людини. Ця позиція знайшла своє вираження у межах науки «моральна статистика», де вивчалися патологічні форми поведінки – злочинність, безпритульність, позашлюбна народжуваність та інших. Надалі представники соціологічного підходу (О. Конт, Е. Дюркгейм, К. Марксамкс, Ф. Енгельс, М. Вебер, П. Сорокін та ін.) виявили взаємозв'язок поведінки, що відхиляється з соціальним середовищем, соціально-економічними та соціокультурними умовами існування людей.

Економічні причини поведінки особистостей і груп, що соціально-відхиляється більшою чи меншою мірою аналізують представники всіх сучасних концепцій пояснення девіантності, бо не підлягає сумніву, що економіка впливає на види та рівень девіацій у суспільстві як безпосередньо, так і опосередковано, за рахунок динаміки соціальної нерівності. В даний час у спеціальній теорії девіантності виділяється цілий ряд концепцій, серед яких, соціально-патологічний підхід, закладений Ч. Ломброзо і який отримав розвиток у роботах С. Сміта, Ч. Гендерсона, Ч. Прайса, Е. Кречмера, В. Шелдона та ін.; функціоналізм, де девіації – результат порушення соціальних норм, очікувань, цінностей, ролей, що викликає дисфункції соціальної системи (Р. Мертон, Р. Нісбет, Л. Олін та ін.); теорія соціальної дезорганізації, згідно з якою витoki

соціальних відхилень кореняться у порушенні суспільної інтеграції та традиційного соціального контролю (Р. Парк, Е. Берджесс, К. Шоу, Г. Маккей та ін.); ціннісно-конфліктний підхід, заснований на визначенні об'єктивних умов, як загроз існуючій системі цінностей, що тягнуть за собою внутрішньо-особистісні та соціальні конфлікти (Т. Селлін, К. Кейс, Д. Волд, Р. Фуллер, Р. Майєрс та ін.); інтеракціонізм, що розглядає девіантність як наслідок оцінок оточуючих і надзвичайного соціального контролю (І. Гофман, Г. Бекер, Е. Лемерт, Е. Танненбаум, Е. Сазерленд та ін.); структуризм, де соціальні девіації – це одна з багатьох форм суспільної поведінки в мережі нелінійних соціальних взаємовідносин (Е. Гідденс, П. Бергер, Т. Лукман та ін.); діяльнісно-конструктивістський підхід, що стверджує погляд на девіації як результат діяльності індивідів та груп, що висувують затвердження та вимоги щодо певних умов життя соціальних груп (Г. Блумер, М. Спектор, Дж. Кітсьюз, Е. Платт та ін.); модерністські теорії, що поєднують у собі різні концептуальні підходи з урахуванням синергетичного підходу, віктимології, екології, комунікативних теорій та інформаціонізму й постмодерністські теорії (Ж. Бодрійяр, З. Бауман, У. Бек, У. Еко та ін.), що ігнорують поняття норма та відхилення, орієнтовані на амбівалентність при аналізі соціальної поведінки та соціальних процесів [1, с. 121-122].

Однак, найбільш глибоко економічна детермінація девіантної поведінки економічними факторами отримала у двох підходах: по-перше, в економічних теоріях (депресії, експансії, соціального порівняння) і, по-друге, у радикальних, конфліктно-радикальних, марксистських, критичних теоріях, які заявили про себе в західній соціології та кримінології у 1960-70-ті роки (Я. Тейлор, П. Валтон, Д. Янг) [55]. Прибічники цих концепцій переважно спираються на ідеї марксистської теорії антагонізму при поясненні масштабів соціально-небезпечних явищ. Незважаючи на те, що внесок марксизму в теоретичне пояснення девіацій невеликий, тому що К. Маркс написав лише кілька невеликих робіт із зловбодених питань, пов'язаних із злочинністю та системою покарань свого часу [16; 17], його вчення, безсумнівно, внесло істотний внесок у дискусію

про генезу криміналу та соціальних відхилень. Маркс, в силу особливостей ідейної боротьби, вважав, що свідомість не впливає на буття, його визначають соціальна та економічна дійсність, відповідно, нерівномірний розподіл благ у капіталістичному суспільстві несе з собою нерівномірний розподіл влади, з чого й виростає девіантність, яка є формою заколоту проти готівкових умов існування, «нормальною» реакцією на ненормальні умови соціального життя. Більш докладно виклав свої погляди Ф. Енгельс в монографії «Положення робітничого класу в Англії» [38], виділивши серед причин девіантності та злочинності злидні, важку працю у поєднанні з низькою зарплатою, пияцтво як спосіб психологічного ухилення від реальності, нервозність та збудженість робітників. На основі масштабного аналізу сучасного йому суспільства, Ф. Енгельс зробив висновок: «сучасне суспільство, що ставить окрему людину у ворожі відносини до всіх інших, призводить, таким чином, до соціальної війни всіх проти всіх, війни, яка в окремих людей, особливо малокультурних, неминуче повинна прийняти, варварсько-насильницьку форму – форму злочину» [39].

Радикальні соціологи, суттєво переробили висновки К. Маркса та Ф. Енгельса у відповідність із змінними соціальними реаліями, добавивши ідеї інтеракціоністської теорії стигматизації (Г. Беккер, І. Гофман). Радикальні концепції різноманітні і якоїсь цілісної, «єдино вірної» теорії просто не існує, їх єдність проявляється в одному: у запереченні традиційних криминології та соціології девіантності консервативного та ліберального толку. Найбільш суттєві аспекти змісту радикальних теорій базуються на думці, що класова структура суспільства зберігається завдяки криміналізації нижчих верств населення, фундаментом же криміналізації служить майново – владна структура держав, причиною – їхня майнова нерівність. Відповідно, злочинність постає як «негативне благо», що урізає права та шанси певних верств, а також перерозподіляє наявні в суспільстві ресурси. Девіантність загалом – це вираження різних проявів, різноманітності людей, у зв'язку з чим, на думку радикальних соціологів, немає необхідності криміналізувати фізичне,

особистісне та соціальне різноманіття форм поведінки. Реальне зниження негативних девіацій, на думку «марксистів»-радикалів, відбувається за рахунок ліквідації нерівності в матеріальному плані та владних відносинах [53]. Американський вчений Р. Куїнні, розкриваючи в руслі ідей класового структурування найважливішу суперечність капіталізму – між працею та капіталом, зазначав, що «...в основі процесів криміналізації – класові конфлікти ... як злочинні визначаються діяння, що суперечать інтересам панівних економіки класів...чи то або інше діяння оцінено як злочинне або незлочинне, визначає клас, що має владу та доступ до правотворчості» [51, с. 114].

Теорія економічної депресії передбачає, що злочинність у періоди високої кон'юнктури знижується, а періоди економічної депресії зростає. Теорія економічної експансії виходить з того, що злочинність із зростанням та розвитком економіки зростає, а при ослабленні економіки знижується, тому що під час економічного процвітання та буму матеріальні блага стають більш доступними та помітними. Посилення надій на підйом рівня життя підштовхує громадян до використання протизаконних шляхів до досягнення того, що вони не можуть добитися легальними способами або впадати у фрустрацію, схилитися до асоціальності для дистанціювання від існуючої суспільної ситуації. Яскравим прикладом цього є «рух хіпі», що виник в Америці в 1960-ті роки як реакція на панівні цінності та потужне економічне зростання держави – світової поліцейської. Західні вчені констатували, що з підвищенням рівня життя збільшується споживання алкоголю, посилюється недбалість у роботі, необдуманість вчинків, неуважність та зарозумілість щодо людей один до одного. На місце матеріальних потреб виходять психологічні та моральні цілі (набуття символів статусу, престижу, приналежності до істеблішменту тощо), які формують злочинність добробуту (статусну злочинність) і «елітну» девіантність.

Проте, теорія депресії неспроможна пояснити зростання злочинності у періоди високої економічної кон'юнктури; теорія експансії неспроможна чітко визначити причини посилення девіантності під час економічного спаду. Крім того, обидві теорії не пояснюють тимчасові та регіональні аспекти девіацій.

Світова економічна криза, яка стартувала у 2008 році, вкотре показала практичну слабкість цих теорій.

Найбільш прийнятним для пояснення динаміки девіацій є комбінований варіант теорій експансії та депресії, що відображає зазначені ще Е. Дюркгемом тенденції: «у момент суспільної дезінтеграції, чи буде вона відбуватися через хворобливу кризу або, навпаки в період сприятливих, але занадто раптових соціальних перетворень, суспільство виявляється нездатним виявляти потрібний вплив на людину» [8, с. 293-294]. Теорія депресії-експансії констатує, що зміна економічної ситуації як на кращу, так і в гіршу сторону підвищує рівень девіацій, а економічна стабільність діє пом'якшуючим чином, що продемонструвала історія розвитку капіталістичного суспільства ХІХ-ХХ століть. У складних економічних умовах злочини відбуваються через недостатність матеріальних благ, бо від цієї нестачі страждає більш-менш значна частина населення. У періоди високої кон'юнктури злочини відбуваються тому, що хочуть поліпшити своє становище, порівняно неблагополучне, обумовлене тим, що в них зросли потреби і виникли нові бажання, і навіть тим, що прагнуть задовольнити свої нематеріальні, духовні запити. На думку прихильників депресивно-експансивного варіанта економічних теорій, злочинність у розвинених суспільствах зростає зі збільшенням доходів душу населення і безробіття. Дійсно, сучасне суспільство (постіндустріальне, постмодерне, інформаційне тощо) задовольняє багато матеріальних потреб, але воно неминуче породжує й нові бажання та очікування. У результаті частина населення, що часто переважає, орієнтується на стандарти еліти, «верхніх класів», чий спосіб життя репрезентується засобами масової інформації як приклад набутого престижу та щастя. Сучасна людина в «суспільстві загального благоденства» вже не задовольняється роллю глядача на чужому святі, вона хоче бути реальним актором, споживати «плоди» шикарного життя, поринути у гламур. Звідси, із твердженням та поширенням благополуччя, посилюється і девіантність, особливо майнові делікти.

Головним джерелом девіантної економічної поведінки є виникнення

проблеми вибору альтернативної поведінки, зміни загальноприйнятих та усталених «трафаретів», стереотипів та алгоритмів дій, що призводить до патологічної поведінки у формі зневаги покладеної на особистість відповідальності.

До перших дослідників аналізу девіантної економічної поведінки особистості по праву можна віднести М. Алле, французького економіста, лауреата Нобелівської премії 1988 р. зі сформульованим у його статті з раціональної поведінки людини в умовах невизначеності і ризиків парадоксом, названим на честь нього парадоксом Алле: «незастосовність теорії максимізації очікуваної корисності в реальних умовах ризику та невизначеності» [40].

Девіантна економічна поведінка визначається К.А. Прозоровською як така, яка порушує норми, що діють у сфері економічних відносин, чи не відповідає вимогам раціональності, що ставляться до прийнятих суб'єктом такої поведінки економічних рішень, поведінка людей сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання благ чи послуг [28].

Найбільш складним для дотримання у поведінці індивіда прийнятих інститутами та суспільством економічних норм і регламентів є вибір альтернатив у сфері прийняття економічних рішень. За Є.В. Дружеласкайте, девіантна поведінка людини у сфері прийняття економічних рішень обумовлена її прагненням до самоствердження, внаслідок якого вона «враховує лише ту інформацію, яка узгоджується з її розумовими уявленнями», інша відкидається ним. Тим самим втрачається здатність індивіда адекватно пристосовуватися до економічних умов. Наслідки девіантної економічної поведінки виявляють себе як неузгодженість, непослідовність і неадекватність дій умовам, що склалися в організаційних та інституційних сферах діяльності індивіда. В результаті рішення ухвалюються ним за формулою – воно «підходить». У ній імпульсивність переважає над розважливістю, без неупередженого аналізу альтернатив.

В результаті лише ті, хто не схильний до егоцентризму, адекватно оцінюють господарсько-економічні факти і приймають адекватні умовам, що

склалися рішення [7].

Помітний внесок у вивчення наукової проблеми відхилень від стандартних моделей економічної поведінки індивіда в умовах ризику та невизначеності внесли Г. Марковіц, Д. Ельсберг та Р. Строц, які виявили наявність значної кількості невідповідностей, аномальних фактів у поведінці індивідів, які не піддаються задовільному поясненню у рамках класичних теорій поведінки [23]. За останні сорок років ці ж розбіжності з класичними теоріями поведінки у виконаних експериментах були виявлені когнітивними психологами, статистиками, економістами та філософами.

Аналіз сучасних зарубіжних та вітчизняних концепцій, наукових шкіл, напрямів вивчення та пояснення девіантної економічної поведінки показує, що в них обов'язково присутні положення, несумісні з традиційними теоріями. Насамперед вони притаманні парадоксам теорій економічної поведінки.

Парадокс теорії перспектив: люди швидше готові взяти на себе більший ризик для уникнення втрат, ніж отримати додаткову премію в умовах більшого ризику [47].

Парадокс теорії олігополії (Бертрана): олігополісти при призначенні цін поведуться подібно до конкуруючих фірм, якщо на ринку зустрічаються тільки раз [35].

Парадокси теорії інформаційних каскадів. Парадокс габітуса Бурдьє [42]. Згідно з теорією П. Бурдьє габітус є «система набутих схем, що діють практично як категорії сприйняття і оцінювання чи як принцип розподілу за класами, водночас як організаційний принцип дії» [3].

Циркулююча економічна інформація як володар у свідомості фантома первинної зумовленості, заданої референтною групою, впливає на схильність суб'єктів до відмови від певних дій, наприклад, не інвестувати в «неналежні сфери» або не входити в «непристойний бізнес». Це призводить до інерційності у підведенні економічних суб'єктів у мінливому економічному середовищі.

Парадокс Абіліна. Він заснований на ситуації, коли група людей спільно приймає рішення, яке не підходить жодному з її членів, у той час як кожен з них

вважав, що він приймає це рішення лише тому, що інші учасники знаходять його привабливим і таким чином іде проти своєї власної раціональності [24].

Парадокси групових реакцій. Індивід приймає рішення на товарному чи фінансовому ринку з урахуванням поточної чи можливої поведінки соціальної групи всупереч своїм індивідуальним критеріям раціональності під впливом думки референтної групи (колеги по роботі, експертів, близьких людей) [41].

Парадокси теорії очікуваної корисності.

Парадокс задоволеності (Канеман і Тверський): інвестори менш болісно переживають вторинні втрати, ніж первинні [47].

Парадокс Аллі. Всупереч постулату «Теорії очікуваної корисності», що за необхідності вибору однієї з альтернатив суб'єкт завжди вибирає ту, де очікувана корисність більша в реальності «при виборі суб'єкт не завжди вибирає альтернативу з більшою очікуваною корисністю».

Парадокс Машина. На прийняття рішень можуть впливати і мотиви розчарування всупереч їх власним перевагам альтернативі [24].

Парадокси особливостей особистісного сприйняття економічного блага. Наприклад, відмінності у реагуванні інвесторів на еквівалентні зміни вигод та втрат [48].

Парадокс «ефекту якоря». При прийнятті рішення суб'єкт здійснює пошук аналогічних подій у минулому та проектує їх результати та підсумки на явища сьогодення по-різному, виходячи з відмінності рівнів його домагання (низького чи високого) [54].

Теорії суспільного вибору.

Парадокс Кондорсе, який у подальшому було перевідкрито А. Ерроу. За наявності більше двох альтернатив та більше двох суб'єктів колективне ранжування альтернатив стає циклічним (не транзитивним), навіть якщо переваги всіх виборців не є циклічними (транзитивними). В результаті суб'єкти не можуть вибрати найкращу економічну альтернативу (блага).

У цілому нині кожен із розглянутих парадоксів включає у собі парадокси, які мають особистісний характер.

Наступний ступінь пізнання парадоксів представляє формування концепцій пояснення девіантної економічної поведінки, фіксація ключових ознак та ефектів у сферах прояву.

У теоріях поведінкових фінансів незаперечний факт того, що саме цей напрямок на поточному етапі розвитку економічної теорії здатний дати пояснення деяких особливостей поведінки суб'єктів економічних відносин, властивих їм в умовах кризи. До них відносять нижченаведені ефекти.

Ефект вихідного, референтного становища. Він проявляється в тому, що вибір альтернативи поведінки здійснюється «не за допомогою категорій загального, сукупного добробуту», а за «змiнами їхнього добробуту, що відбуваються», що служить їм відправною точкою для особистих оцінок.

Ефект вкладених коштів. Цей ефект полягає у схильності суб'єктів «приймати до уваги при прийнятті рішень попередні понесені витрати».

Ефект початкового запасу. Виявляється, коли суб'єкти вагомiше оцінюють готівку у наявному запасі блага, ніж ті блага, які у ньому.

Ефект форми. Порушує умови вибору способу дії з інформації, що служить маркером при прийнятті рішень.

Ефект визначеності. Проявляється у тому, що суб'єкт переоцінює результати, отримані «за умов визначеності, на відміну від результатів, які були лише ймовірними, навіть коли відома (очікувана) корисність обох альтернатив однакова» [40].

Виявлення ефектів девіантної поведінки дозволяє сформулювати принципи, якими керуються суб'єкти під час обґрунтування своїх дій. Зокрема, до них належать два нижченаведені.

Принцип упередження доступності. Недавні ефекти, що надали найбільший емоційний позитивний чи негативний вплив на особистість, є визначальними при виборі нової економічної дії.

Принцип упередження репрезентативності. Полягає в тому, що особи помиляються щодо вихідної ймовірності результату дії, що вибирається, і не враховують при її обґрунтуванні достатність вихідної вибірки [43].

В теорії девіантної поведінки помітне визнання отримала модель А. Кірмана. Вона дозволяє пояснити девіантну поведінку за аналогією зі стадною поведінкою в живій природі, коли в аналогічних ситуаціях поведінка групи особин різко відрізняється від попередньої.

Навпаки, згідно з моделлю Г. Беккера в момент зустрічі двох споживачів однакового блага кожен повідомляє про свою особисту перевагу. Отримана ними інформація призводить до прийняття загального рішення, яке полягає у формуванні в кожного індивіда однакового вибору.

Суть концепції «справедливої рівноваги» М. Рабіна полягає в тому, що вона підходить для подальшого аналізу парадоксів та аномальних експериментальних даних (наприклад, «дилема ув'язнених» та «гра з ультиматумом»), результати яких важко пояснити, використовуючи інші стандартні підходи.

Економічні теорії досліджують механізми формування та адаптації тіньового конгломерату до реалій світу, що змінюється, «вислизає», освоєння транснаціонального нелегального ринку, що складається (наркотики, торгівля зброєю і «живим товаром», тероризм).

Можна резюмувати, що девіантна поведінка в «плинному» світі набуває все більш різноманітних форм. Спираючись на сучасний суспільний дискурс, можна трактувати девіантність як відхилення від ціннісно-нормативної системи, що мають масовий і стійкий характер, завдають шкоди соціальним відносинам, соціальним спільнотам та індивідам, що мають невизначений (часто інноваційний потенціал) ситуативні та віддалені соціальні, психологічні, юридичні наслідки. При трансформації ціннісно-нормативної системи відбувається вимушене звернення до релятивістського підходу та плюралізму з урахуванням наявності різних субкультур та нормативностей.

1.2. Теоретизація сутності митної системи та девіантної поведінки її суб'єктів

Сучасний стан розвитку України, який пов'язаний з європейським вектором інтеграції, вимагає серйозних змін у економічній, політичній, правовій та соціальних сферах життя нашої держави, створення нових підходів до формування системи органів публічної адміністрації, зокрема і митних органів.

Митна система – «функціональна, контрольна-регулююча, складно організована та чітко структурована економічна система управління митною справою в цілому та всіма її підсистемами зокрема, для найефективнішої реалізації митної політики» [18].

За словами Тесленко Д.В., під «митною системою держави, слід розуміти підсистему державного регулювання, яка спрямована, насамперед, стимулювати розвиток національної економіки і зовнішньоекономічної діяльності (далі ЗЕД), на реалізацію торгово-політичних завдань із захисту ринку, вирішення певних фінансових та інших питань економічної політики» [31].

Митна система України, як і в будь-якій країні світу, складається з таких складових: функціональної, компонентної та організаційної (рис. 1.1).

Обравши європейський вектор розвитку, перед Україною постало стратегічне завдання інтеграції своєї внутрішньої та зовнішньої політики у ЄС. Задля пришвидшення процесу євроінтеграції нашої країни та створення сприятливих умов для транскордонної торгівлі, потрібно привести національне законодавство, в тому числі й митне, до європейських вимог і стандартів [4].

На сьогоднішній день існує значна кількість недостатньо систематизованих джерел права і вони, в свою чергу, негативно впливають на діяльність митних органів, інших контролюючих органів та на суспільство загалом.

Компонентна складова	Функціональна складова	Організаційна складова
<ul style="list-style-type: none"> • суб'єкти ЗЕД; • ставки й види мита; • нетарифні інструменти; • митні режими; • митні процедури при переміщенні товарів, т\з та інших предметів, а також перетині митного кордону громадянами; • митні платежі; • методи визначення МВ товарі • митні преференці • принципи класифікації та правила кодування товарів. 	<ul style="list-style-type: none"> • форми митного контролю; • декларування й митне оформлення; • механізм нарахування і сплати митних платежів; • права й обов'язки суб'єктів зовнішньоекономічних відносин, способи їх захисту; • інформаційне, фінансове та матеріально-технічне забезпечення роботи митних органів. 	<ul style="list-style-type: none"> • мікрорівень (митний пост); • локальний (митниця); • мезорівень (регіональна митниця); • макрорівень (національна митна служба); • мегарівень (митний союз); • метарівня (глобальний митний простір).

Рис. 1.1. Складові митної системи.

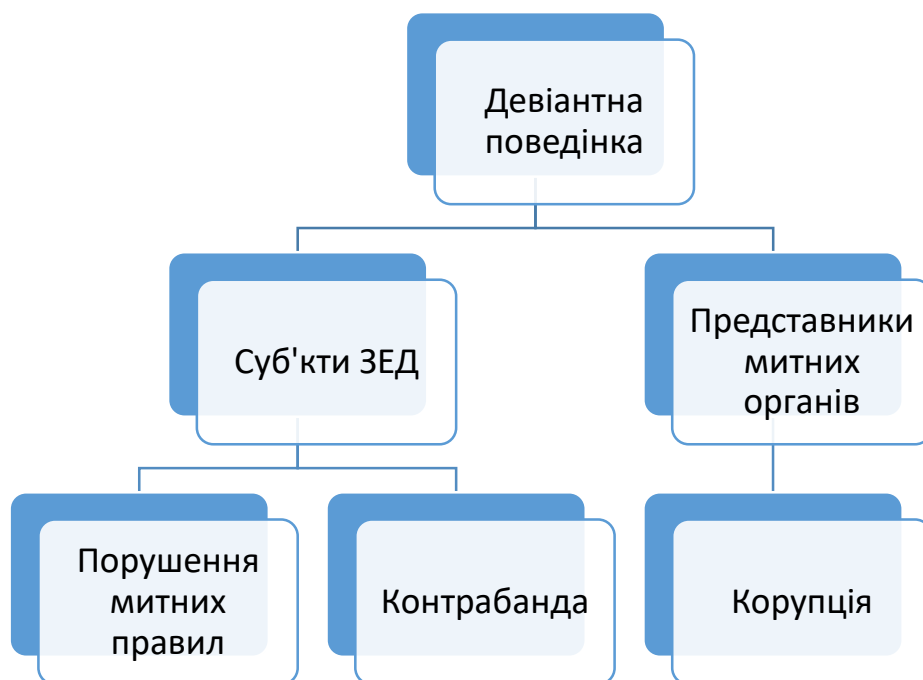
Джерело: складено автором на основі [14].

Враховуючи неперервний розвиток суспільства у соціально-економічному плані, поглиблення глобалізації, а також з урахуванням тих міжнародних норм і правил, які постають перед Україною як члена міжнародних організацій, митна справа стає більш складнішою. Основною проблемою реформ, пов'язаних із митним спрямуванням, є безперервний пошук ідеальної моделі існування, завдяки прийняттю нормативно-правових документів, які по змісту часто суперечить один одному.

Сучасний стан митної системи України бажає бути кращим. Її головна проблема полягає у відсутності критичного погляду на місце цієї системи в комплексному механізмі державного управління та її роль. Останнє виявляється у девіантній поведінці суб'єктів митної системи.

Виходячи із складових митної системи, наведених на рис. 1.1 її суб'єктами, які здатні проявляти девіантну поведінку є суб'єкти ЗЕД (юридичні і фізичні особи – суб'єкти господарювання та громадяни, які переміщують через митний кордон товари й транспортні засоби) та митні органи. Відповідно, девіантна

поведінка суб'єктів ЗЕД проявляється у порушенні митних правил та контрабанді, а представників митних органів у проявах корупції (рис. 1.2.)

Рис. 1.2. Види девіантної поведінки суб'єктів митної системи.

Джерело: складено автором.

Відповідно до Митного кодексу України: «порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений митним кодексом та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на митні органи митним кодексом чи іншими законами України, і за які митним кодексом передбачена адміністративна відповідальність» [19].

Відповідальність за порушення митних правил встановлена виключно Митним кодексом України.

Притягнення до відповідальності за порушення митних правил не звільняє порушників від зобов'язання сплатити мито та інші податки і збори.

Адміністративну відповідальність за порушення митних правил

порушники несуть у випадках, наведених на рис. 1.3.

- порушення режиму зони митного контролю (стаття 468 МКУ);
- неправомірні операції з товарами, митне оформлення яких не закінчено, або з товарами, що перебувають на тимчасовому зберіганні під митним контролем (стаття 469 МКУ);
- недоставлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення та документів до органу ДФС призначення, видача їх без дозволу органу ДФС або втрата (стаття 470 МКУ);
- порушення порядку проходження митного контролю в зонах (коридорах) спрощеного митного контролю (стаття 471 МКУ);
- недекларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення (стаття 472 МКУ);
- пересилання через митний кордон України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях товарів, заборонених до такого пересилання (стаття 473 МКУ);
- перешкоджання посадовій особі органу ДФС в доступі до товарів, транспортних засобів, документів (стаття 474 МКУ);
- неподання органу ДФС звітності щодо товарів, які перебувають під митним контролем (стаття 475 МКУ);
- переміщення товарів через митний кордон України з порушенням прав інтелектуальної власності (стаття 476 МКУ);
- порушення встановленого законодавством порядку ввезення товарів на територію вільної митної зони, вивезення товарів за межі цієї території та/або встановленого законодавством порядку проведення операцій з товарами, поміщеними в режим вільної митної зони (стаття 477 МКУ);
- порушення порядку зберігання товарів на митних складах та здійснення операцій із цими товарами (стаття 478 МКУ);
- порушення порядку або строків розпорядження товарами, розміщеними у магазині безмитної торгівлі (стаття 479 МКУ);
- порушення порядку здійснення операцій з переробки товарів (стаття 480 МКУ);
- перевищення строку тимчасового ввезення або тимчасового вивезення товарів (стаття 481 МКУ);
- переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України поза митним контролем (стаття 482 МКУ);
- переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю (стаття 483 МКУ);
- зберігання, перевезення чи придбання товарів, транспортних засобів комерційного призначення, ввезених на митну територію України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (стаття 484 МКУ);
- дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів (стаття 485 МКУ).

Рис. 1.3. Види порушень митних правил.

Джерело: складено автором на основі [19].

Крім вище зазначеного, необхідно звернути увагу на теоретичне підґрунтя та особливості трактування поняття контрабанди під час митного оформлення товарів. Перш за все, звернемося до законодавчого обґрунтування, що визначено в ст. 201 Кримінального кодексу України: «контрабанда, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації» [13].

Відомий правознавець Ю. Турчин тлумачить поняття контрабанди через призму історії, тобто «традиційне правопорушення», що з'явилося разом із становлення міждержавних торгових стосунків. Правові норми, що регулювали митний контроль здебільшого були запозичені у більш розвинених державах. Тому держава зіткнулась з непорозумінням місцевих купців та перевізників. В першу чергу, метою контрабандистів було уникнення від сплати податків [36].

Натомість В. Марко вважає, що відмінною рисою суспільної небезпеки контрабанди товарів комерційного призначення є те, що особа, що вчиняючи зазначений злочин завжди переслідує мету отримання незаконного прибутку. Така ситуація створює усі умови для того, щоб контрабандист самостійно розпоряджався зазначеними товарами, що являє собою здатність розподіляти. Але розподільчі суспільні відносини належать до категорії економічних, саме тому контрабанда суттєво деформує розподіл суспільної власності [15].

Контрабанда – це небезпечний прояв, який передбачає незаконне переміщення через митний кордон заборонених товарів, вона має різкий негативний вплив на економічні процеси та соціальний захист населення. Водночас контрабанді товарів і порушенню митних правил притаманні спільні риси – це незаконне переміщення і порушення встановлених митних правил і формальностей [2].

В. О. Юрченко вважає, що «суспільна небезпека контрабанди полягає в

тому, що у разі протиправного переміщення через митний кордон України товарів та предметів порушується порядок державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який включає у себе загальний, а щодо окремої групи товарів та предметів – спеціальний порядок переміщення їх через кордон» [32].

А.В. Тимошенко зазначає: «контрабанда завдає прямих економічних збитків державі, пов'язаних із несплатою мита, інших податків (платежів) як під час переміщення через митний кордон України, так і у зв'язку з реалізацією контрабандних товарів на території України чи за її межами. Крім того, контрабанда заподіює шкоду встановленому порядку управління, посягає на національну культурну спадщину українського народу, може зашкодити відносинам України з іншими державами» [32].

Найважливішими (у широкому трактуванні) є такі дефініції контрабанди:

- 1) незаконне, приховане перевезення чи перенесення через кордон держави товарів, коштовних речей тощо, які заборонені або обкладаються митом;
- 2) товари, коштовні речі тощо, які незаконно, приховано перевозять чи переносять через державний кордон.

Таким чином, у першому трактуванні контрабанду розуміють як протиправне діяння, натомість у другому – як предмети, які її становлять. Проте вони обидва взаємопов'язані та не можуть окремо існувати.

Зважаючи на зазначене вище, доцільно систематизувати дефініції «контрабанда» з врахуванням особливостей, які характеризують її здійснення (табл. 1.1).

Отже, вивчивши теоретичні підходи до поняття «контрабанди» А.В. Тимошенко запропонував авторський підхід до його трактування, зокрема під контрабандою він розуміє: «умисна незаконна дія, яка передбачає переміщення товарів (ввезення/вивзення) через митних кордон поза визначеними митними органами України місць (митниць, митних постів) або поза становленим часом для проведення митного контролю» [32, с. 212].

Особливо небезпечними є митні девіації, які пов'язані із корупційними

діяннями представників митних органів. Зокрема, цьому питанню велику увагу приділяє Всесвітня митна організація.

Таблиця 1.1

Типологія поняття «контрабанда» з урахуванням особливостей дій її здійснення

Напрями здійснення контрабанди	Класифікація напрямів контрабанди
За інструментарієм приховання від митного контролю	з використанням тайників; наданням одним предметам вигляду інших; з поданням підроблених документів, одержаних незаконним шляхом, що містять неправдиві дані; під виглядом дипломатичного вантажу.
За способом переміщення	Поза місцем розташування митного органу; у місці розташування митниці, але поза зоною митного контролю; поза часом здійснення митного оформлення; з використанням незаконного звільнення від митного контролю.
За розмірами	Здійснення у великих розмірах (понад 1000 НМДГ); здійснена у середніх та малих обсягах.
За чисельністю учасників	Однією особою; групою осіб.

Джерело: [32, с. 212].

З кінця 1980-х років члени Всесвітньої митної організації черпають і діляться уроками зі свого досвіду боротьби з корупцією та сприяння доброчесності. Вони визначили різні чинники, на які повинні звернути увагу ефективні національні програми доброчесності митних органів, і об'єднали їх у 12, а потім у 10 факторів¹ в Арушській декларації щодо належного врядування та доброчесності в митних органах, яка була прийнята в 1993 році та переглянута в 2003 році.

Корупцію спричиняють різні фактори. Якщо слово «фактор» використовується у переглянутій Арушській декларації, це робиться узагальнено, посилаючись на робочі сфери, принципи та практику, які необхідно розглянути або використовувати для зменшення чи усунення можливостей для корупції.

¹ 10 факторів: лідерство та відданість, нормативна база (гармонізація та стандартизація), прозорість, автоматизація, реформа та модернізація (ефективність та результативність процесу), аудит та розслідування (внутрішній контроль), кодекс поведінки, управління людськими ресурсами, Моральний дух і організаційна культура, а також відносини з приватним сектором.

Визнаючи, що корупція – це людська поведінка, яка формується контекстом, Декларація перераховує конкретні сфери, де митна служба повинна вжити заходів, щоб змінити контекст, у якому працюють працівники митних органів.

Виконуючи заходи в рамках Програми Всесвітньої митної організації з боротьби з корупцією та сприяння доброчесності (A-CIP), що фінансується Норвезьким агентством розвитку співробітництва (Norad), експерти підтвердили, наскільки принципи Аруші були актуальними для митних адміністрацій у боротьбі з різними факторами корупція, іншими словами причини, можливості та стимули для корупції. Вони визначили п'ять факторів, які вони назвали «функціональними», «очікуваними», «оппортуністичними», «відчайдушними» та «вимушеними». Пояснимо ці драйвери більш детально з прикладами, взятими з досвіду роботи в адміністраціях партнерів A-CIP [56].

Функціональні драйвери виникають, коли складні, непрозорі або обтяжливі процедури створюють стимули для людей зрізати кути. Переглянута Арушська декларація розглядає ці питання в рамках фактора «Нормативно-правова база», вимагаючи від адміністрацій гармонізувати та спростити митні закони та правила шляхом імплементації узгоджених на міжнародному рівні конвенцій, інших інструментів і стандартів, а також в рамках «Прозорості» та «Модернізації та реформи». Фактори, які стосуються доступності інформації, включаючи використання сучасних систем і процедур, які спеціально спрямовані на ефективність і результативність процесу. Таким чином, Декларація не лише робить боротьбу з корупцією пріоритетом для митниці, вона також встановлює конкретний зв'язок між реформами та антикорупційною політикою. Корупція на митниці Афганістану, наприклад, була чітко пов'язана з необхідністю реформ; тому адміністрація наразі працює над модернізацією процедур і правил відповідно до положень переглянутої Кіотської конвенції Всесвітньої митної організації та Угоди СОТ про сприяння торгівлі.

Очікувані чинники пов'язані з соціальним тиском, який може сприяти корупційній поведінці. Така поведінка може бути виведена з відчуття, що всі очікують, що митниця буде корумпованою, або що митники не користуються

своїм становищем належним чином, якщо вони не отримують негласних вигод. Переглянута Арушська декларація розглядає ці питання в рамках факторів «Кодекс поведінки», «Відносини з приватним сектором», «Прозорість», «Управління людськими ресурсами» та «Моральний дух і організаційна культура». Наприклад, корупція на митниці Непалу була пов'язана з цими чинниками; у відповідь адміністрація працює над покращенням своїх відносин із приватним сектором, доступністю його процедур та комунікації з громадськістю.

Опортуністичні рушії виявляються, коли внутрішній контроль слабкий або відсутній. Спокуси до корупції просто трапляються тому, що це легко зробити. Переглянута Арушська декларація розглядає ці питання в рамках факторів «Аудит і розслідування», «Автоматизація», «Лідерство та відданість» і «Прозорість». Корупція в Сьєрра-Леоне була пов'язана з цими драйверами. У зв'язку з цим Національне управління доходів створює новий відділ внутрішніх справ для посилення внутрішнього нагляду та контролю.

Відчайдушні чинники спостерігаються, коли особисті обставини, такі як фінансові труднощі або низький моральний стан, змушують працівників митних органів поповнювати свій дохід іншими способами. Переглянута Арушська декларація розглядає ці питання в розділах «Аудит і розслідування», «Управління людськими ресурсами» та «Моральний дух і організаційна культура». В Ефіопії після нещодавнього процесу організаційної реструктуризації митна адміністрація працює над тим, щоб співробітники зрозуміли нещодавні зміни та не вплинули на їх моральний стан.

Примусові чинники трапляються, коли працівників митних органів через погрозу змушують брати участь у корупційних діях. Погрози можуть бути прямими (тобто через насильство чи шантаж) або непрямими (тобто через політичне втручання чи тиск з боку менеджерів). Переглянута Арушська декларація розглядає ці питання в рамках факторів «Лідерство та відданість», «Аудит і розслідування», «Прозорість» і «Автоматизація». У Ліберії Податкове управління бореться з політичним втручанням, що призводить до безпідставних звільнень і поступок, шляхом зміцнення управлінського потенціалу за

допомогою автоматизації та прозорості.

Окрім вирішення сучасних чинників корупції на митниці, переглянута Арушська декларація Всесвітньої митної організації також допомагає країнам виконувати свої зобов'язання згідно з антикорупційними конвенціями та досягати Цілі сталого розвитку ООН (ЦСР) 16, яка стосується «Миру, справедливості та міцних інституцій». Ціль 16 містить зобов'язання щодо боротьби з корупцією, підвищення прозорості, боротьби з незаконними фінансовими потоками та покращення доступу до інформації. Таким чином, ця мета має вирішальне значення для всього Порядку денного на період до 2030 року, оскільки корупція підриває прогрес у досягненні всіх інших ЦСР.

Висновки до першого розділу

У процесі дослідження теоретичних аспектів девіантної поведінки суб'єктів митної системи ми дійшли до таких найважливіших висновків:

1. Сучасне суспільство (постіндустріальне, постмодерне, інформаційне тощо) задовольняє багато матеріальних потреб, але воно неминуче породжує й нові бажання та очікування. У результаті частина населення, що часто переважає, орієнтується на стандарти еліти, «верхніх класів», чий спосіб життя репрезентується засобами масової інформації як приклад набутого престижу та щастя. Сучасна людина в «суспільстві загального благоденства» вже не задовольняється роллю глядача на чужому святі, вона хоче бути реальним актором, споживати «плоди» шикарного життя, поринути у гламур. Звідси, із твердженням та поширенням благополуччя, посилюється і девіантність, особливо майнові делікти.

2. Виходячи із складових митної системи її суб'єктами, які здатні проявляти девіантну поведінку є суб'єкти ЗЕД (юридичні і фізичні особи – суб'єкти господарювання та громадяни, які переміщують через митний кордон товари й транспортні засоби) та митні органи. Відповідно, девіантна поведінка суб'єктів ЗЕД проявляється у порушенні митних правил та контрабанді, а представників митних органів у проявах корупції.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОТИДІЇ ДЕВІАНТНІЙ ПОВЕДІНЦІ СУБ'ЄКТІВ МИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз вчинення порушень митних правил та контрабанди товарів

Митна діяльність неминуче пов'язана із порушеннями митних правил. У попередньому розділі ми проаналізували теоретичні основи даного виду девіантної поведінки суб'єктів ЗЕД. Надалі сконцентруємо увагу на прагматиці вчинення цього виду митних правопорушень в Україні. Важливо зауважити, що на проміжку часу, що аналізується митні органи були у структурі ДФС та з 2019 р. ДМС України.

Аудит результативності боротьби з порушеннями митних правил проводила Рахункова палата України. Результати правоохоронної діяльності митниць ДФС упродовж періоду аудиту свідчать про сталу динаміку кількості виявлених митницями ПМП (табл. 2.1).

Відповідно до звіту Рахункової палати України: «безпосередньо митницями ДФС протягом 2019–2020 років та I кварталу 2021 року розглянуто 23029 справ про ПМП та застосовано адміністративних стягнень у вигляді штрафів на суму понад 1,2 млрд гривень. Отже, якщо кількість розглянутих митницями ДФС справ про ПМП протягом 2020 року збільшилась у 1,8 раза до показника 2019 року, то застосування ними адміністративних стягнень у вигляді штрафів, навпаки, зменшилось майже на 10 відс., а показник штрафів за I квартал 2021 року становить лише 13% застосованих адміністративних стягнень 2020 року. Різке зменшення сум накладених штрафів спостерігається й за рішеннями суду» [12].

Звіт показав, що: «одна з причин різної динаміки розглянутих протоколів і сум застосованих адміністративних стягнень протягом 2019–2020 років –

збільшення кількості тимчасового ввезення і транзиту транспортних засобів та складених протоколів про порушення резидентами порядку транзиту транспортних засобів (порушення статті 470 Митного кодексу), кількість яких протягом 2020 року збільшилась у 2,4 рази порівняно з кількістю протоколів за 2019 рік» [12].

Таблиця 2.1

Стан розгляду складених митницями ДФС протоколів про ПМП, тимчасове вилучення предметів правопорушень, застосування адміністративних стягнень за справами про ПМП протягом 2019–2020, та I кв. 2021 років

Показник		2019	2020	I кв. 2021	Всього
Складено протоколів про ПМП	кількість	17808	23235	5999	47042
	на суму	1800	2000	497,5	4297,5
Тимчасово вилучено предмети правопорушень	справ	8531	7952	1970	18453
	на суму	646,5	628	131,2	1405,7
Розглянуто митницями справ про ПМП		7004	12839	3186	23029
Застосовано митницями адміністративне стягнення у вигляді штрафу на суму		615,6	556	73,0	1244,6
Передано справ про ПМП до суду	кількість	9711	8828	1976	20515
	на суму	1770	1900	480	4150
Прийнято рішення судом	конфіскація предметів правопорушень на суму	898,5	357	90,7	1346,2
	накладено штрафів на суму	830	302	85	1217
Сума стягнутих штрафів	накладених митницями	20,4	31,3	9,8	61,5
	за рішенням суду	18,6	18,2	5,5	42,3

Джерело: [33].

В результаті аналізу фактичного надходження (стягнення) до державного бюджету штрафних санкцій можна засвідчити: «протягом 2019–2020 років та I кварталу 2021 року із застосованих митницями ДФС штрафів до державного бюджету загалом надійшло лише 5%. нарахованих, а за рішеннями суду – 4%. Аудитом встановлено, що найчастіше до адміністративної відповідальності за вчинення ПМП притягуються громадяни-резиденти, посадові особи підприємств-резидентів. У разі накладення значної суми штрафів унеможлиблюється вжиття заходів щодо їх стягнення з таких осіб. Якщо штрафи

добровільно не сплачені, то примусове виконання постанов у справах про порушення митних правил зводиться до фіксування державними виконавцями факту відсутності майна, належного особі-правопорушнику, яке може бути стягнуто» [12].

Отже, «діюча процедура примусового виконання постанов по справах щодо порушень митних правил, а також визначення обов'язків щодо добровільної сплати таких стягнень є недосконалою. Як наслідок, заходи, вжиті органами ДФС і державної виконавчої служби протягом дослідженого періоду щодо стягнення адміністративних штрафів за порушення митних правил, були неефективними і малорезультативними» [12].

У разі виникнення сумнівів щодо достовірності документів на походження товарів чи дійсності відомостей, які у них містяться, включно з відомостями про країну походження товарів, митні органи подавали звернення до компетентних органів, що видали документи, або компетентних інституцій країни, яка зазначена як країна походження товару, із запитами щодо проведення перевірки таких документів про походження товарів чи отримання додаткових відомостей. Кількість випадків непідтвердження документами походження товару або визнання документів недостовірними у 2019 році становила 2831 од., що в 4,5 рази більше, ніж за 2018 рік, проте сума сплачених митних платежів з урахуванням штрафних санкцій – 25,9 млн грн, що на 14,0% більше, ніж сплата у 2018 році. За 2020 р. кількість таких документів становила 682 од., що удвічі більше, ніж за запитами митниць за аналогічний період 2019 року, до бюджету сплачено 3,3 млн грн, що в 5,5 рази менше, ніж за 2019 року.

Таблиця 2.2

Аналіз кількості документів, за якими походження товару не підтверджено, або документів, які визнано недостовірними

Показник	2018	2019	2019/ 2018, %	2020
Кількість документів, шт	633	2831	в 4,5 рази	682
Сума сплачених платежів з урахуванням штрафів, тис. грн	22718	25907	114	3306

Джерело: [12].

Отже, протягом 2019 року та 2020 року, незважаючи на істотне збільшення випадків виявлення документів, за якими походження товару не підтверджено, або документів, які визнано недостовірними, суттєво зменшилася сплата митних платежів з урахуванням штрафів, а саме: за один виявлений недостовірний документ у 2018 році в середньому сплачено 35,9 тис. грн, у 2019 році – 9,2 тис. грн, у 2020 року – 4,8 тис. гривень [33].

Аналіз результатів правоохоронної діяльності митниць ДФС і Держмитслужби упродовж періоду, що досліджувався, свідчить, що у січні – квітні 2020 року кількість встановлених порушень збільшилася порівняно з аналогічним періодом 2019 року на 4,4%, але сума нарахованих платежів зменшилася в 2,1 рази (табл. 2.3).

Незважаючи на суттєве зменшення з 2019 р. оскаржень суб'єктами ЗЕД рішень митних органів, відсоток їх виконання та сплати донарахованих платежів і штрафів зменшився, зокрема у 2020 році порівняно з аналогічним періодом 2019 року в 1,7–2 рази. Крім того, відповідно до статей 470, 478–480 і 485 Митного кодексу за України недоставлення суб'єктами ЗЕД товарів до митного органу призначення та недотримання умов митних режимів у 2019 році і 2020 року застосовано 1,4 тис. штрафів до посадових осіб суб'єктів ЗЕД на суму 398,7 млн грн, рівень сплати яких становив лише 1,6%. Протягом періоду, що досліджувався, внаслідок несплати нарахованих платежів за порушення суб'єктами ЗЕД доставлення товарів до митного органу призначення та порушення умов митних режимів, до бюджету не надійшло 426,3 млн гривень.

Щодо проведення документальних виїзних перевірок суб'єктів ЗЕД, згідно із законодавством, чинним у 2019 році, митні органи такі перевірки не здійснювали. Наказом ДФС від 22.09.2016 № 792 «Про проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи» повноваження з їх проведення було покладено на ГУ ДФС в областях та м. Києві, Офіс ВПП, планування документальних планових перевірок здійснювалося згідно з Порядком № 524. За інформацією Держмитслужби, у 2019 році ГУ ДФС всього проведено 37 документальних

планових перевірок суб'єктів ЗЕД, при цьому 9 ГУ ДФС взагалі не проведено таких перевірок, а 7 – по одній [33].

Таблиця 2.3

Аналіз результатів здійснення митними органами контролю за доставкою суб'єктами ЗЕД товарів до митного органу призначення та дотриманням ними умов митних режимів

Показники	2019	2020	2021
Кількість встановлених порушень, шт	478	499	501
Сума нарахованих платежів, млн грн	13,3	6,4	8,4
Складено адміністративних протоколів, шт.	457	518	523
Заведено справ за ст. Митного кодексу, шт.	419	510	541
- на суму, млн грн	64,2	124,3	118,9
Застосовано штрафів за ст. Митного кодексу, шт.	297	342	357
- на суму, млн грн	230,9	36,8	86,4
Кількість оскаржених рішень митних органів, шт	53	14	31
Сума оскарження платежів, млн грн	2,1	0,2	2,1
Оскаржено адміністративних протоколів, млн грн	1,7	0,07	0,6
Кількість виконаних рішень митних органів, шт.	279	171	193
Сплачено платежів, млн грн	7,8	1,9	3,9
Оплачено адміністративних протоколів, шт.	264	168	178
% виконання рішень митних органів за кількістю	58,4	34,3	42,8
% виконання рішень митних органів за сумою	58,6	29,7	34,2
% виконання адміністративних протоколів	57,8	32,4	41,3
Стягнуто штрафів за ст. Митного кодексу, млн грн	1,2	1,5	1,7
% стягнення штрафів	0,5	4,1	1,8
Недонадходження до бюджету, млн грн	233,1	39,6	87,3

Джерело: [12].

Можна стверджувати про те, що з урахуванням кількості правопорушень митного законодавства, здійснених злочинних дій і їхню фінансову складову у цілому по країні, ми доходимо висновку про те, що економічні втрати країни є колосальні. Оскільки ті обсяги донарахування сум митних платежів, фінансові ресурси від продажу конфіскованого майна, від сплачених штрафів є тільки невеликою часткою доходів Державного бюджету України, адже фінансова компонента митних злочинів, в тому числі порушення митних правил, є дуже великою.

Проаналізуємо прагматику контрабанди товарів в Україні на сучасному етапі. Враховуючи те, що контрабанда тісно пов'язана з фінансово-кредитною системою в державі, зовнішньоекономічною діяльністю, паливно-енергетичною

сферою, сферою оподаткування та легального підприємництва, приватизації, інвестицій. Значна частина експортно-імпортних товаропотоків в Україні має контрабандне походження, що негативно впливає на стан розвитку вітчизняної економіки, дестабілізує внутрішній ринок та є основою для вчинення корупційних дій в державних та місцевих органах влади. Збитки поширюються на вітчизняних товаровиробників.

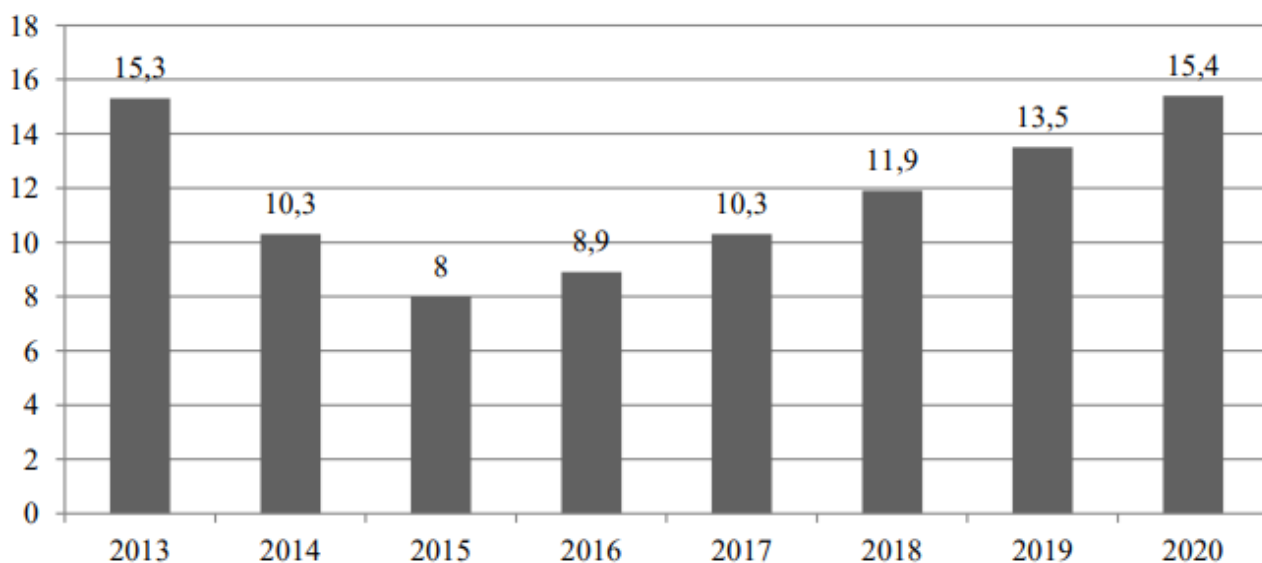
Це дає підстави стверджувати, що контрабанда є одна із найнебезпечніших загроз для національної безпеки України на теперішньому етапі. Ця загроза підсилюється й внаслідок дії зовнішніх чинників, до яких варто віднести політику транснаціональних корпорацій і злочинних організацій, яка спрямована на використання кримінальних механізмів у зовнішньоекономічній діяльності, внаслідок чого більшість фінансових потоків перебувають поза оподаткуванням, збільшується тіньова частка економіки.

Контрабандна діяльність посилюється в умовах високого рівня корумпованості чиновників, представників правоохоронної системи та суспільства загалом. Це не лише ускладнює розробку ефективних організаційно-економічних механізмів боротьби з контрабандою на прикордонних територіях України, але й активізує діяльність кримінальних угруповань та активізує розвиток тіньових процесів в економіці. Доцільно проаналізувати обсяги контрабандних поставок в Україну (рис. 2.1).

Для усвідомлення розмірів досліджуваного явища достатньо подивитися на одну цифру – розходження статистичних даних стосовно вартості імпорту до України тільки п'яти країн-сусідів (Словаччина, Білорусь, Польща, Молдова і Румунія) у попередньому році склав приблизно 5,5 млрд дол. США. Порівнюючи, можна сказати, що ця цифра співставна з всім бюджетом на українську армію в 2021 р.

Згідно з даними Державної прикордонної служби України, останніми періодами перше місце у контрабандних потоках при ввезенні в країну займають тютюн, алкоголь і автомобілі, – 17% від зафіксованого контрабандного імпорту, а при вивезенні – автомобілі та тютюнові вироби – в сумі близько 50% тіньового

експорту.

Рис. 2.1. Обсяги контрабандних поставок в Україну, млрд. дол.

Джерело: систематизовано автором на основі [22].

Як приклад можна назвати те, що лише у минулому році було виявлено 11,9 млн пачок незаконного вивезення сигарет і 49,1 тис літрів алкогольних напоїв. Це при тому, що тіньовий обсяг у цих групах збільшується разом із збільшенням акцизів.

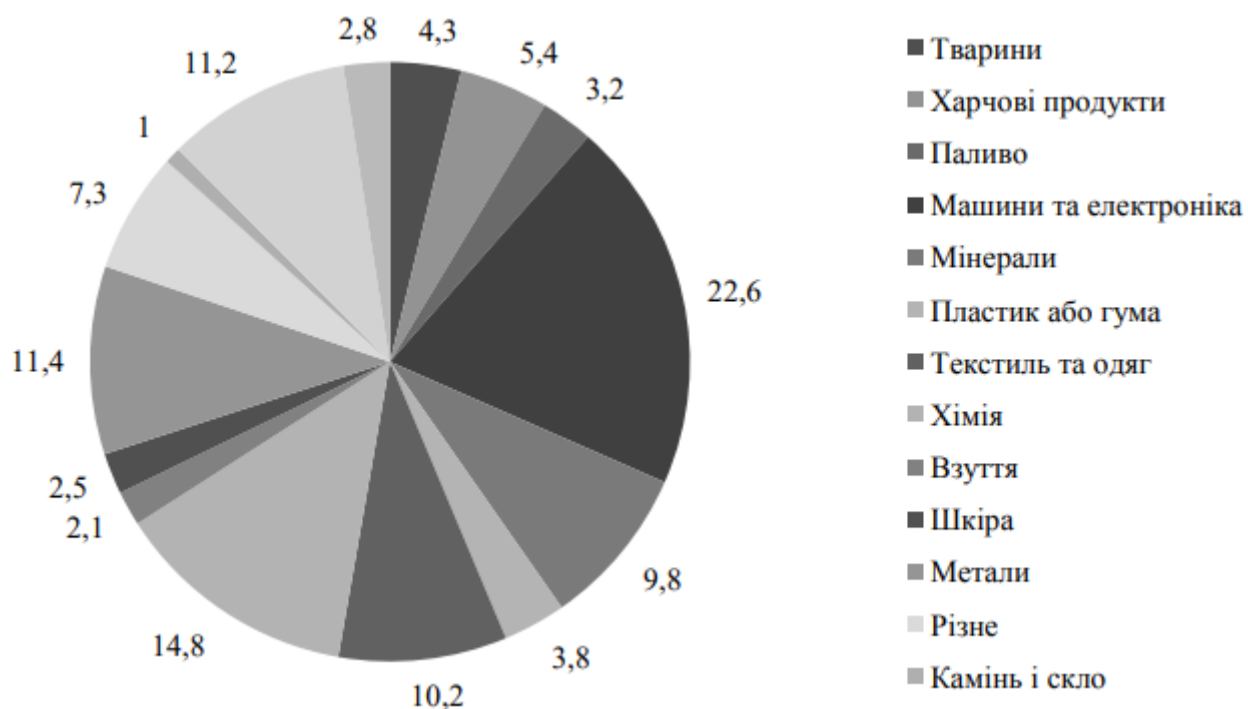
Для прикладу, згідно з даними дослідницької групи Kantar – тіньовий обсяг тютюнової продукції становив у 2016 році – 1,1%, в 2017 – 2,3%, в 2018 – 4,4%, в 2019 – 6,6%, в 2020 – 6,9%, а в 2021 р. досяг рекордних 12,8%.

Тимошенко А.В. окрему увагу звертає на: «розподіл контрабандних поставок за основними категоріями товарів (рис. 2.2). Як бачимо, найбільш ризикогенними товарними групами є: машини та електроніка 22,64%, хімічна продукція 14,8%, транспорт 11,2%, текстиль та одяг 10,2%, та аграрний сектор – в середньому по 7% на кожну підгалузь: продукти тваринного походження продукти рослинництва і продукти харчування» [32].

Акцентуючи увагу на географічному розподілі контрабанди Тимошенко А.В стверджує, що «найбільші порушення у торгівлі спостерігаються з сусідами України по сухопутному кордону та найбільшими торгово-економічними партнерами в зовнішніх відносинах: Польща (16,7%),

Російська Федерація (15,7%), Німеччина (9,5%), Угорщина (7,1%) та Китай (3,9%). Окремо важливо відмітити, що оцінка питомої ваги Китаю в контрабандних потоках є дещо заниженою порівняно із фактичною, що пов'язано із згаданими вище «чорними» поставками. Так, рівень тіньової економіки в Китаї складає в середньому 12,1%, що еквівалентно 1,5 трлн дол. США; значна частка експорту відвантажується в тіньовому режимі та не відображається у торговій статистиці КНР» [32].

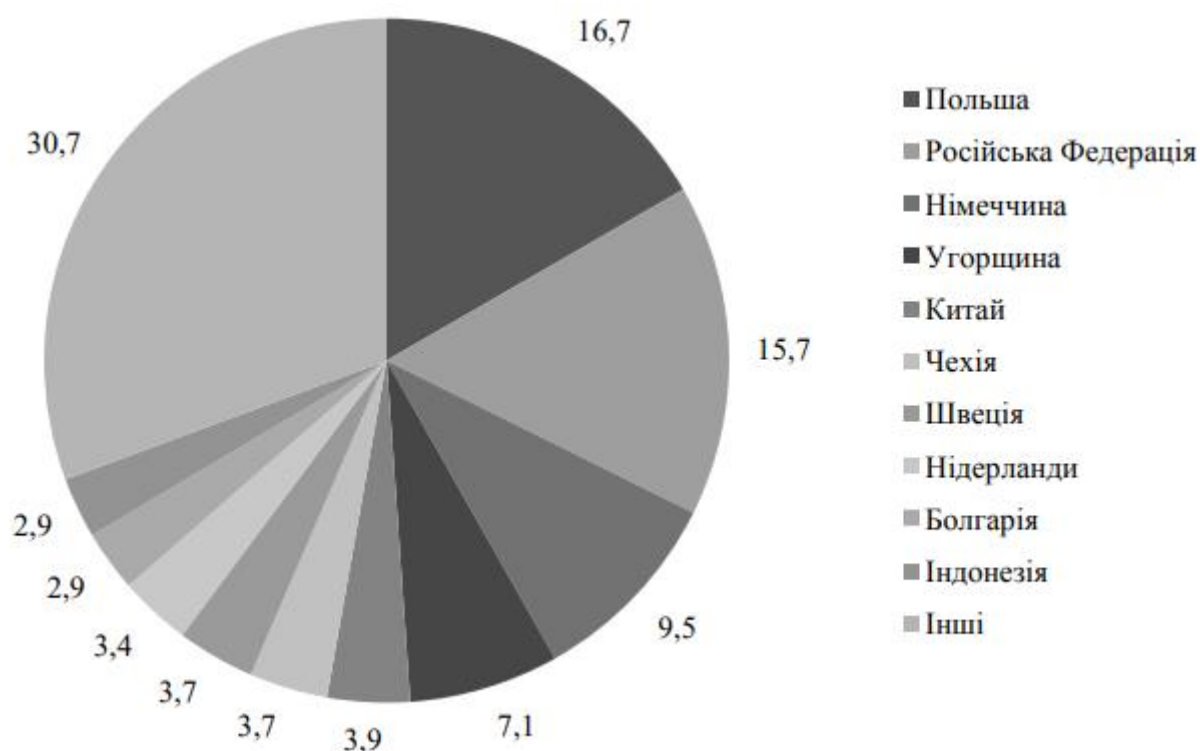

Рис. 2.2. Розподіл контрабандних поставок в Україну за товарними групами, 2020 (%)

Джерело: систематизовано автором на основі [22]

Відзначимо, що частково різниця між офіційними експортом-імпортом на прикладі Польщі та Угорщини також може бути пояснена тим, що країни Європейського Союзу об'єднані єдиною митною територією і досить часто при здійсненні поставок товарів до України здійснюють митне оформлення товарів, які йдуть на експорт у митницях на кордоні з Україною. Таким чином, ці поставки враховуються як експорт прикордонних країн, зокрема Угорщини, Польщі тощо. В Україні такі поставки включаються до імпорту за країною походження товарів, а в тих випадках, коли країна походження не підлягає

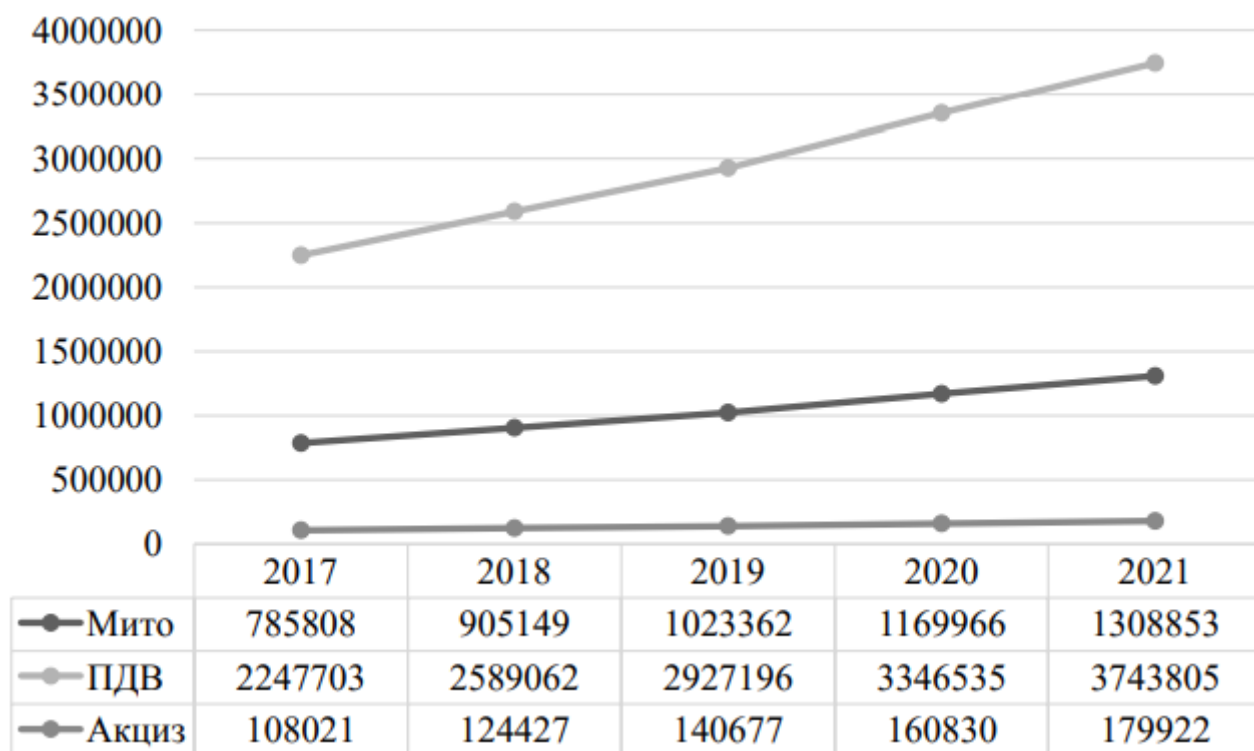
декларуванню або вказується як «ЄС», як імпорт із Угорщини (країна відправки товару).

Рис. 2.3. Основні країни-джерела контрабандних поставок в Україну, %.

Джерело: систематизовано автором на основі [22].

Для прикладу, французький товар, куплений українським підприємцем в німецького дилера, який оформлений як експорт в польській митниці на українському кордоні, в ЄС буде врахований як експорт Польщі, а в Україні як імпорт із Франції (відповідно до країни походження товарів). Або, наприклад, якщо у Польщі оформлений експорт до України інжиру, фініків, ананасів, манго, авокадо і аналогічних продуктів в сумі 949 тис. дол. США, які в імпорті України враховуються згідно зі своїми країнами походження товарів – Ізраїлю, Бразилії, Іспанії, Перу, Панами та інших.

Рис. 2.4. Узагальнені дані по поточним втратам бюджету, акцизу та мита через існування контрабандних схем, тис. дол США

Джерело: [34].

Отже, з вище проведеного аналізу можна зробити висновки про те, що на сьогодні в Україні переважають негативні тенденції розвитку, які безпосередньо впливають на економічну безпеку держави та суб'єктів господарювання, що сприяє розвитку контрабанди при здійсненні митних операцій, про що свідчать втрати бюджету від існування контрабандних схем.

2.2. Експертні та аналітичні оцінки корупції в митних органах

Проблематика протидії корупції у митних органах залишається надзвичайно гострою, адже, незважаючи на чималі зусилля, які були прикладені в останні роки, корупція не тільки не здає своїх позицій, а, навпаки, активно процвітає, збільшуючи свої масштаби.

Великий внесок в окреслену проблему вносить неефективність управління

митними органами у країнах, які розвиваються. Ця проблема має катастрофічні наслідки із позиції національної безпеки й стійкості державних фінансів. Податкові платежі, зібрані за допомогою митних органів у країнах, що розвиваються, як і швидше становлять значну частину їхніх державних доходів, саме тому втрати, що зумовлені шахрайством і корупцією у митних органах, стають усе більш важливими.

Чітко класифікує види корупції у митних органах французька науковиця Ірена Орс, визначаючи такі її види:

– «рутинна, поточна» корупція, виникає тоді коли суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності сплачують хабарі за отримання нормальних або прискорених послуг стосовно митних формальностей;

– шахрайська корупція, виникає тоді коли суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності чи його представник стимулює представників митних органів «закривати очі» або співпрацювати у відкритій формі з метою зменшення обсягу податків, або неправомірно звільнити від сплати податків декларанта, або збільшити його надмірний прибуток;

– кримінальна корупція, виникає тоді коли злочинці сплачують хабарі за здійснення абсолютно незаконних і надприбуткових операцій (торгівлю наркотиками, перевезення заборонених товарів тощо) [46].

У визначеннях органів державної влади, у т. ч. й митних, для обґрунтування дефініцій корупційних діянь найширше застосовуються 8 типів відповідно до Roubuck та Barker: відкат (отримання винагороди у вигляді товарів, послуг чи грошей за передачу права вести справу певній особі чи компанії); зловживання службовим становищем; здирицтво (отримання хабаря за зупинку розслідування кримінального правопорушення); крадіжка; залагодження (створення перешкод для кримінального розслідування чи процедур, «загублення» доказів); покривання незаконної діяльності; безпосередні злочинні дії службової особи митних органів; внутрішня корупція (купівля та продаж службових привілеїв і пільг, відпусток, розподіл по змінах, просування по службі, призначення посад [52, с. 423-437]. Такі злочинні дії є досить частими у

правоохоронних органах і безпосередньо в фіскальних органах в усьому світі.

Попередження і протидія корупції у системі митних органів здійснюється відповідними уповноваженими органами, що у своїй сукупності є системою інститутів, діяльність яких спрямовується на боротьбу із корупцією у державній митній службі. Вказаними органами, відповідно з чинним законодавством є: Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК); Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ); Департамент організації протидії митним правопорушенням; Головне управління внутрішньої безпеки ДМС; міжвідомчі мобільні групи.

Представлений перелік умовно доцільно поділяти на дві групи. У першу групу ми відносимо такі установи, що мають загальну компетенцію, іншими словами об'єкт діяльності яких спрямований на боротьбу з корупцією в усіх органах державної влади (НАБУ, НАЗК), та другу групу – органи, що опікуються протидією корупційним правопорушенням безпосередньо у митній службі (інші). З метою визначення ролі кожного з органів в антикорупційній роботі доцільно детально розглянути їх основні завдання і функції.

Так, згідно зі статтею 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», НАБУ представляє державний правоохоронний орган, на який покладено обов'язки з виявлення, припинення, попередження, розслідування і розкриття правопорушень у сфері корупції, які віднесені до його компетентності, а також попередження вчинення нових [27]. Завдання НАБУ полягає у протидії здійсненню кримінальних корупційних правопорушень, які вчиняють вищі посадові особи, уповноважені виконувати функції держави чи органів місцевого самоврядування, та представляють загрозу для національної безпеки. Однак, при розгляді безпосередньо митної справи, можна вважати, що підслідними НАБУ є посадові особи митної служби, яким присвоєні спеціальні звання державних радників податкової і митної справи III рангу й вище, посадові особи органів державної податкової служби, яким присвоєні спеціальне звання державних радників податкової і митної справи III рангу та вище.

Стаття 4 Закону України «Про запобігання корупції» визначає: «НАЗК є

центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику» [26].

Основними повноваженнями Національного агентства є здійснення аналізу стану попередження і протидії корупції в Україні, роботи державних органів, органів, які здійснюють місцеве самоврядування в сфері попередження і протидії корупції; статистичної інформації, результатів дослідження й інших даних щодо ситуації про корупцію; побудова та здійснення антикорупційної політики, розробка проєктів нормативно-правових актів із цієї проблематики тощо.

Однак чи не найважливішим завданням цього центрального органу виконавчої влади, що стосується безпосередньо митної діяльності, є контроль та перевірка декларацій осіб, які забезпечують формування та здійснення державної податкової політики і державної політики в царині державної митної справи.

Стосовно іншої групи органів, діяльність яких спрямовують на боротьбу із корупцією у державній митній службі, то найголовнішим можна вважати Головне управління внутрішньої безпеки Державної митної служби, до основних завдань якого належать:

- забезпечення в територіальних органах ДМС безпеки діяльності, й також державних службовців і працівників від незаконних посягань, які пов'язані із виконанням ними обов'язків по службі;

- забезпечення заходів стосовно запобігання корупції та контроль за їхнім втіленням в ГУ, територіальних підрозділах митниць ДМС;

- визначення причин і умов, які призвели до здійснення кримінальних і інших правопорушень в царині оподаткування, митній і бюджетній сферах, прийняття заходів стосовно їх усунення [5]

Разом із Головним управлінням внутрішньої безпеки Державної митної служби діяльність щодо боротьби із корупцією у державній митній службі виконує Департамент організації протидії митним правопорушенням, до основних завдань якого належать:

- попередження та протидія контрабанді, усунення з порушень митних правил на усій митній території України.

- організація та проведення міжнародного співробітництва, підтримка виконання зобов'язань, взятих в рамках міжнародних договорів України, з проблематики, яка належить до її компетентностей, в т. ч. за допомогою надання взаємної адміністративної підтримки щодо запобігання, виявлення та розслідування порушень законодавства у сфері державної митної справи, відповідно до міжнародних угод.

- аналіз і управління ризиками для визначення форм і обсягів митного контролю [6].

І новоствореною інституцією, на яку у найближчому майбутньому буде покладено обов'язки з виконання ролі найважливішого борця із корупцією у сфері митної справи, є міжвідомчі мобільні групи. Із 29 серпня 2016 р. при Міністерстві фінансів України почав функціонувати Міжвідомчий цільовий центр, який було створено для подолання корупції у митних органах, який має займатись постійною координацією дій по 20 спільних мобільних групах із попередження й виявлення порушень норм права із питань державної митної справи.

У 2020 р. в структурі Державної митної служби України створено Відділ з питань запобігання та протидії корупції. Основними завданнями відділу є: «підготовка, забезпечення та контроль за здійсненням заходів щодо запобігання корупції відповідно до вимог антикорупційного законодавства; надання методичної та консультативної допомоги з питань дотримання вимог антикорупційного законодавства; участь в інформаційному та науково-дослідному забезпеченні здійснення заходів щодо запобігання та виявлення корупції, а також міжнародному співробітництві в зазначеній сфері; проведення організаційної та роз'яснювальної роботи із запобігання, виявлення і протидії корупції; здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів; здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства; здійснення контролю за дотриманням

працівниками Держмитслужби правил етичної поведінки державних службовців» [9].

Даних про вчинення фактів корупції в митних органах обмаль, оскільки така інформація практично не висвітлюється у відкритих джерелах інформації. Користуючись науковим дослідженням Д.О. Олійника «Запобігання корупційним злочинам, що вчиняються при здійсненні митних процедур» [21], яке було проведене у 2018 р., наведемо окремі статистичні дані щодо корупції у митних органах у 2013 – 2017 рр. (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Відомості про корупційні злочини в митній сфері, осіб,
які їх вчинили, і засуджених осіб**

Показники	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Зареєстровано корупційних злочинів у митній сфері	56	92	175	189	196
Частка від загальної кількості облікованих корупційних злочинів (у %)	0,2 (від 22 613)	0,5 (від 18 636)	0,9 (від 18 685)	1,0 (від 18 866)	0,9 (від 20 727)
Кількість кримінальних проваджень направлених до суду з обвинувальним актом (розкритих злочинів)	32 (57,1%)	23 (25,0%)	35 (20,0%)	52 (27,5%)	65 (33,1%)
Чисельність посадових осіб митних органів, що вчинили корупційні злочини	28	20	46	61	73
Частка від загальної кількості осіб, що вчинили корупційні злочини (у %)	0,3 (від 11 192)	0,3 (від 8 481)	0,6 (від 7 390)	1,0 (від 7 009)	0,6 (від 8 623)
Кількість засуджених осіб	23	8	5	32	26
Відношення засуджених до виявлених осіб, що вчинили корупційні злочини (у %)	82,1	40,0	10,8	52,4	35,6

Джерело: [21, с. 30].

Аналіз значень показників, які характеризують рівень корупції, що вчиняють посадові особи митних органів, засвідчує таке. Протягом 2013–2017 рр. число зареєстрованих корупційних злочинів зросло в 3,5 раза. Це пояснюємо не тільки об'єктивним загостренням кримінологічної ситуації у митній сфері, а й втіленням загальнодержавної кампанії по боротьбі з корупцією. Крім цього,

підвищилася активність оперативних підрозділів правоохоронних органів, які займаються виявленням й документуванням таких злочинів.

Загальна тенденція показує щорічне збільшення числа зареєстрованих фактів корупції при одночасному зростанні питомої ваги закритих кримінальних проваджень по результатах досудового розслідування й зниження рівня їх розкриття. Д.О. Олійник зазначає: «за даними офіційної статистики упродовж 2013–2015 р. розкриття корупційних злочинів знизилося з понад кожного другого до кожного п'ятого з розпочатих кримінальних проваджень. Починаючи з 2016 по 2017 р., ситуація несуттєво покращилася: з обвинувальним актом до суду направляється понад кожне третє кримінальне провадження. Значить, від 57 до 67% зареєстрованих кримінальних проваджень закриваються за результатами досудового розслідування» [21, с. 31]. Таку тенденцію частково можна пояснити діючим порядком ведення Єдиного реєстру досудового розслідування, відповідно до якого мають реєструватися всі заяви та повідомлення щодо кримінальних правопорушень, а також засвідчені іншими джерелами обставини, які можуть вказувати на їх вчинення. Це дає змогу розпочинати кримінальні провадження по неперевірених або надуманих обставинах. Проте пізніше слідчими органами досудових розслідувань через різні причини не виходить зібрати достатні докази про оголошення підозри певним особам. Внаслідок цього розпочаті кримінальні провадження закривають на підставі відсутності в діях складу кримінального правопорушення чи в зв'язку з не доведенням винності особи.

Державна митна служба України самостійно звітує про боротьбу з корупцією в структурі своїх органів. Проте нині звітність про роботу служби на її порталі можна побачити за 2020 – 2021 рр. у зв'язку з реорганізацією ДФС у 2019 р.

За даними 2020 р. Державна митна служба України зазначає: «Держмитслужба із залученням територіальних підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції розглянула 88 повідомлень про можливі корупційні правопорушення. За результатами їх опрацювання: ініційовано проведення

внутрішніх перевірок – 10; застосовано дисциплінарних заходів – 2; застосовано заходів матеріального впливу – 1; проведено профілактичних заходів: індивідуальних – 12, загальних – 11. Факти корупційних чи пов'язаних з корупцією правопорушень у межах компетенції не підтверджено» [10].

У звіті за 2021 р. Державна митна служба України звітується, що: «здійснено перевірку 35-ти повідомлень викривачів про можливі корупційні чи пов'язані з корупцією правопорушення, за результатами яких: керовано 12 повідомлень до правоохоронних органів для розгляду та надання правової оцінки; з 22 особами проведено попереджувально-профілактичні бесіди щодо безумовного дотримання вимог антикорупційного законодавства та правил етичної поведінки; стосовно 2 посадових осіб порушено дисциплінарні провадження. За результатами розгляду одного з повідомлень факт вчинення дисциплінарного корупційного проступку одним з керівників митниці підтвердився. Електронна та паперова копія наказу про застосування дисциплінарного стягнення направлена в установленому порядку до Національного агентства з питань запобігання та протидії корупції для внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» [11].

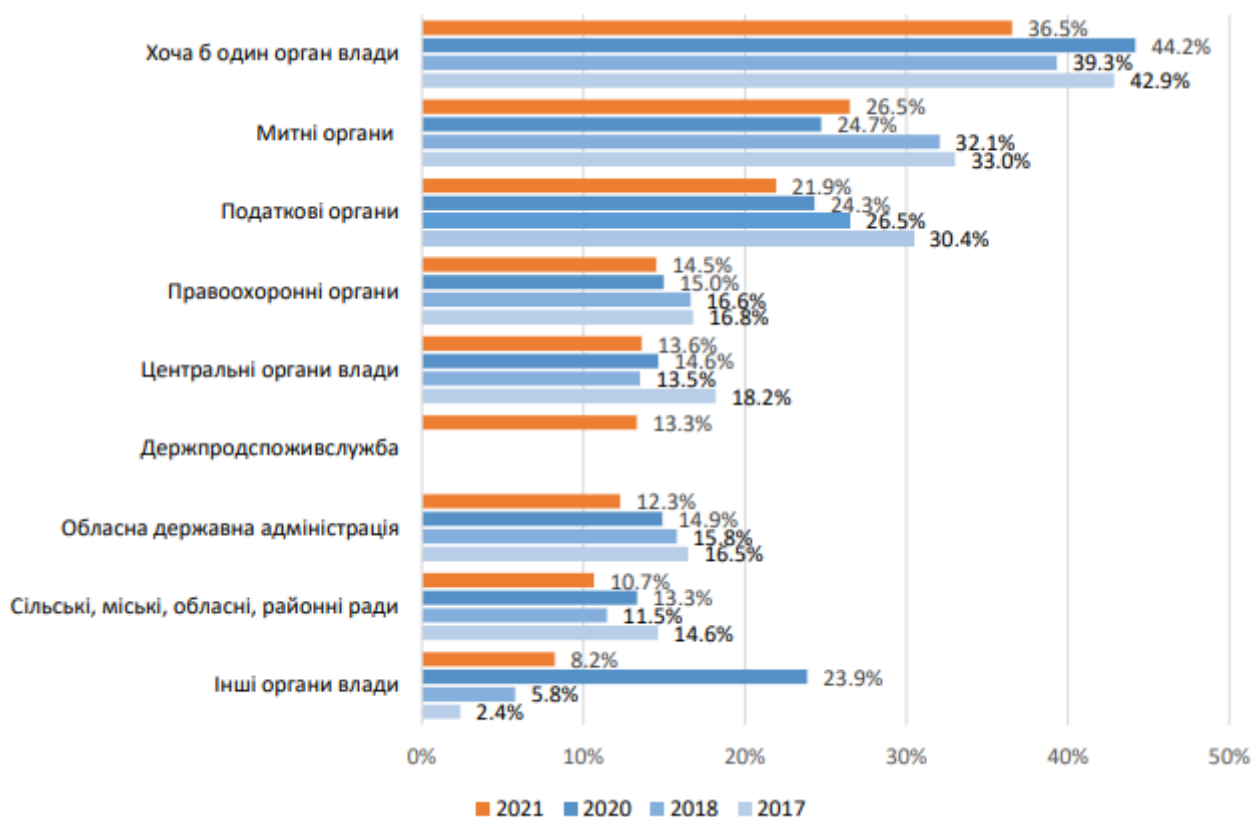
Як видно з представлених даних, факти про корупційні діяння в митних органах службою висвітлюються в мізерних обсягах. Натомість Міністр фінансів України Сергій Марченко зазначає: «через корупцію та контрабанду на митниці Україна щомісяця недоотримує 2 – 3 мільярди гривень. Обсяг тіньового сектора економіки України, за різними підрахунками, коливається від 30 до 50%. На думку С. Марченка, великих успіхів у боротьбі з корупцією на митниці досягти не вдалося» [20].

На нашу думку, більш достовірні дані щодо обсягів корупції на митниці можна отримати в результаті соціологічних досліджень. Громадська організація «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій» проводить щорічне опитування українських експортерів та імпортерів щодо спрощення процедур торгівлі в Україні. Аналітичний звіт включає питання щодо корупції

на митниці.

В 2021 році 36,5% опитаних висловилися, що для успішного ведення бізнесу важливо мати неформальні відносини хоча би з одним із органів влади. Це найменша питома вага опитаних за весь проміжок опитування: у періоді з 2017 до 2020 рр. така частка змінювалася від 39,3% до 44,2% респондентів. Утім, враховуючи те, що практично чотири із кожних десяти бізнесменів вважають, що для успішного бізнесу необхідно «дружити» із державними службовцями, це підтверджує те, що неформальні види взаємодії із державними органами влади є важливою запорукою для успіху підприємств, що здійснюють ЗЕД.

На рис. 2.5. наведено оцінку важливості неформальних відносин із органами державної влади для ведення бізнесу

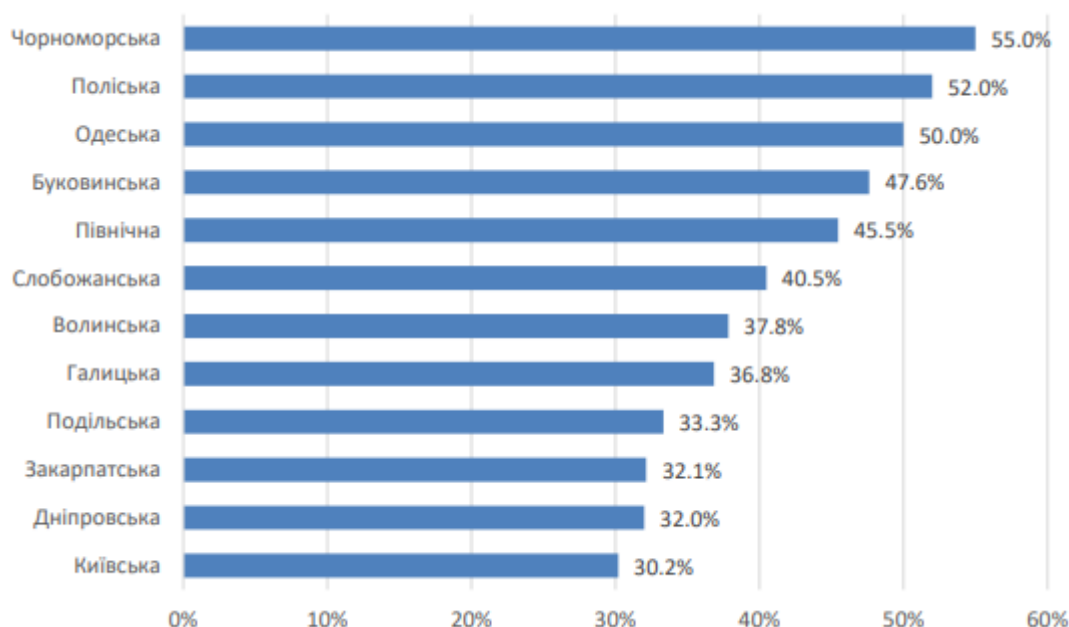
Рис. 2.5. Важливість неформальних відносин із органами державної влади для ведення бізнесу, % опитаних.

Джерело: [30].

Як і раніше, на перших двох місцях серед державних органів, з якими бізнес найчастіше вважає за потрібне підтримувати неформальні відносини, – митні та податкові органи. При цьому частка підприємств, які вважають

важливим неформальні контакти з митними органами, знаходиться майже на рівні 2020 року. Тоді про важливість відносин з митними органами говорили майже 25% респондентів, а у 2021 році – 26,5%. Це менше, ніж у двох попередніх хвилях опитування у 2017 та 2018 роках, коли ці частки були вищими, ніж 32% [30].

У звіті зазначено, що: «Представники підприємств, що користуються послугами Чорноморської, Поліської та Одеської митниць, найчастіше вважають важливим «дружити» хоча б з одним органом влади. Тут відповідні частки опитаних дорівнюють або перевищують 50%. Найрідше так вважають представники підприємств на Київській (30,2%), Дніпровській (32%) та Закарпатській (32,1%) митницях» [30] (рис. 2.6).

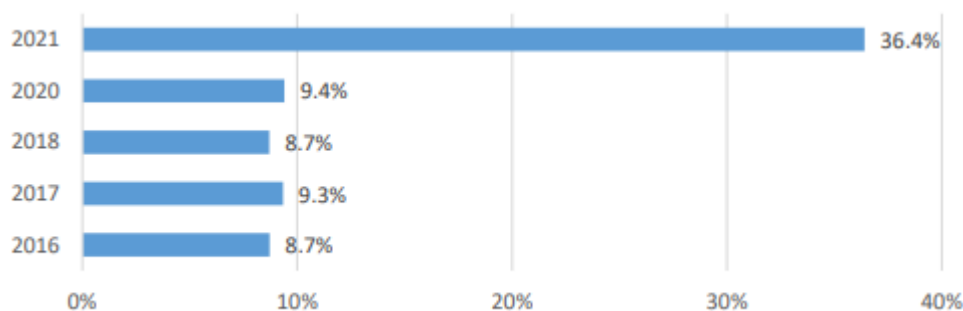
Рис. 2.6. Питома вага підприємств, що оцінюють неформальні стосунки з представниками хоча би одного органу влади важливими або дуже важливими, за митницями, % опитаних.

Джерело: [30].

Незважаючи на те, що відносно невеликий відсоток представників підприємств, що здійснюють митне оформлення по Закарпатській та Подільській митницях, вважають за необхідне підтримувати неформальні відносини хоча би з одним із органів влади, тут було зафіксовано найвищі показники серед опитаних, які вважають важливі такі відносини з ОДА. По Закарпатській митниці

така частка складає 21,4% респондентів, а по Подільській – 21,2%.

Підтвердженням того, що прояви корупції на митниці зростають є дані рис. 2.7.

Рис. 2.7. Імпортери, що називають корупцію на митниці перешкодою, % серед тих, що повідомили про перешкоди при імпорті.

Джерело: [30].

Як видно із представленого рисунка відсоток тих імпортерів, які вважають корупцію на митниці перешкодою для ведення бізнесу зріс із 9,4% у 2020 р. до 36,4% у 2021 р. таке стрімке зростання аналізованого показника свідчить про великі проблеми з корупцією у митних органах в останні періоди.

Висновки до другого розділу

У процесі дослідження сучасних тенденцій протидії девіантній поведінці суб'єктів митної системи України ми дійшли до таких найважливіших висновків:

1. Протягом 2019 року та 2020 року, незважаючи на істотне збільшення випадків виявлення документів, за якими походження товару не підтверджено, або документів, які визнано недостовірними, суттєво зменшилася сплата митних платежів з урахуванням штрафів, а саме: за один виявлений недостовірний документ у 2018 році в середньому сплачено 35,9 тис. грн, у 2019 році – 9,2 тис. грн, у 2020 року – 4,8 тис. гривень.

Для усвідомлення розмірів контрабанди достатньо подивитися на одну цифру – розходження статистичних даних стосовно вартості імпорту до України тільки п'яти країн-сусідів (Словаччина, Білорусь, Польща, Молдова і Румунія) у попередньому році склало приблизно 5,5 млрд дол. США. Порівнюючи, можна

сказати, що ця цифра співставна з всім бюджетом на українську армію в 2021 р.

2. Як і раніше, на перших двох місцях серед державних органів, з якими бізнес найчастіше вважає за потрібне підтримувати неформальні відносини, – митні та податкові органи. При цьому частка підприємств, які вважають важливим неформальні контакти з митними органами, знаходиться майже на рівні 2020 року. Тоді про важливість відносин з митними органами говорили майже 25% респондентів, а у 2021 році – 26,5%. Це менше, ніж у двох попередніх хвилях опитування у 2017 та 2018 роках, коли ці частки були вищими, ніж 32%.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОТИДІЇ ДЕВІАЦІЯМ СУБ'ЄКТІВ МИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

На нашу думку протидія митній злочинності в частині порушення митних правил та контрабанди товарів має будуватися на вдосконаленні процедур митного контролю. Розвиток сучасного митного контролю проходить під впливом двох протилежних напрямів: 1) пришвидшення, спрощення митного адміністрування об'єктів, що переміщують через митний кордон; 2) виявлення, попередження та ліквідація митних правопорушень, які спричиняють недоотримання митних платежів до державного бюджету. Перший напрям спричинений активізацією роботи суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності і необхідністю гармонізації українського митного законодавства із вимогами міжнародних угод і передбачає використання концепції вибіркового контролю, який орієнтований на ідентифікацію, оцінювання та ліквідацію митних ризиків. Другий напрям спричинений необхідністю забезпечення належного рівня фінансової безпеки у країні і орієнтований на суцільний контроль, що дає змогу виявляти порушення на будь-якому етапі проведення митних операцій та ліквідувати загрози національній економіці. Відмінності в означених концепціях митного контролю приведено у табл. 3.1.

Основною складовою системи вибіркового контролю є система управління ризиками, що дає змогу зменшити ступінь «державного втручання» в роботу підконтрольних суб'єктів на основі використання принципів достатності і вибіркової митного контролю. Завдання впровадження системи управління ризиками полягає у формуванні ефективної і результативної системи митного адміністрування, яка допомагає здійснювати митний контроль на базі поєднання принципів достатності та вибіркової, що має сприяти ефективному розподілу державних ресурсів митних органів на пріоритетних напрямках і змогу забезпечувати необхідний рівень фінансової безпеки. Певні автори наголошують

на тому, що в основі системи управління ризиками лежать методики, які мають непрозорий характер, а це не створює сприятливих умов суб'єктам митного контролю [29].

Таблиця 3.1

Відмінності між концепціями вибіркового і суцільного митного контролю

№ з/п	Порівняльна ознака	Концепція вибіркового митного контролю	Концепція суцільного митного контролю
1	Визначення	Митний контроль, який включає період від формування факторів ризиків до розробки системи заходів щодо їх усунення	Митний контроль, який включає період від моменту декларування товарів до моменту сплати митних платежів
2	Пріоритетний принцип концепції	Достатність та вибірковість	Суцільність, всебічність
3	Цільова спрямованість концепції	Ідентифікація, оцінка та усунення митних ризиків	Виявлення та запобігання митним порушенням на всіх етапах проведення митної операції
4	Основні елементи системи митного контролю	Система управління ризиками	Митна інфраструктура; інструменти здійснення митного контролю; кадрове забезпечення митного контролю
5	Етапи митного контролю	Виявлення факторів ризику, ідентифікація рівня ризику, встановлення критеріїв відбору підконтрольних об'єктів, їх диференціація та безпосередньо митна перевірка	Попереднє інформування, декларування товарів, проведення виїзної митної перевірки
6	Методи контролю	Контроль, побудований на основі методів аудиту (митний аудит та митний пост-аудит). Передбачений акцент на поточний та наступний контроль	Документальна виїзна перевірка, камеральна митна перевірка. Акцент під час використання цих методів перенесений з попереднього та поточного контролю на наступний контроль (після випуску товарів)

Джерело: [29; 37].

Такий недолік не надає можливості впроваджувати систему «вибіркового митного контролю» в звичному вигляді, тому на практиці контрольної діяльності також присутня система митного суцільного контролю, що враховує період від часу декларування товарів до часу сплати митних платежів. Зауважуємо, що така концепція зорієнтована на здійсненні контрольних заходів стосовно усіх

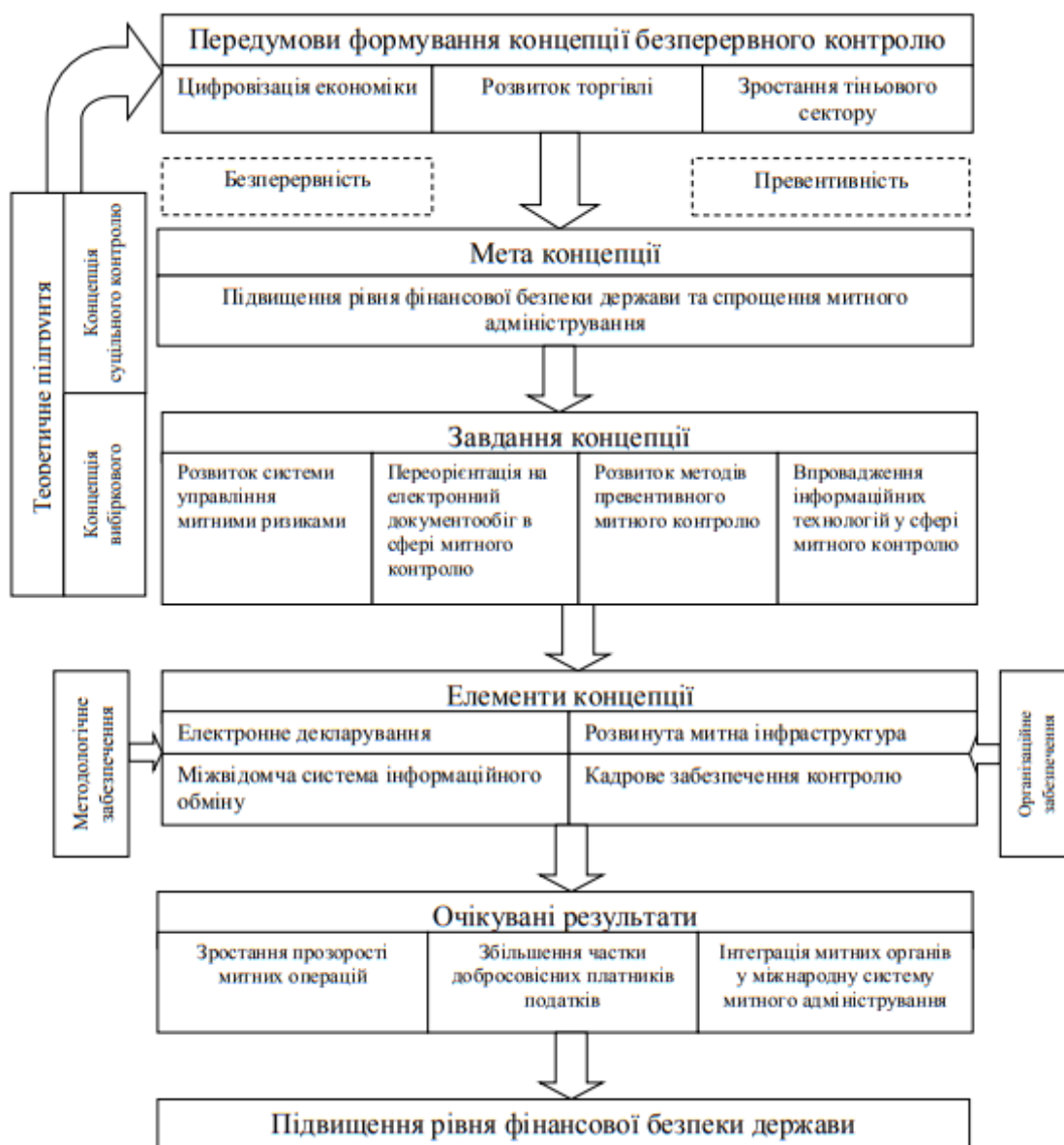

суб'єктів, незалежно від ризико-орієнтованого добору. Проте акцент на наступному контролі, на наш погляд, знижує його ефективність. Окрім того, обмеження по організаційних заходах виключно періодом від декларування товарів до початку етапу сплати митних платежів (у урахуванням етапу планування контрольних заходів) суперечить принципу превентивності контролю, дотримуватись якого важливо у системі забезпечення фінансової безпеки держави.

Управління митними ризиками має стати одним із системоутворюючих елементів нової концепції контролю. Одночасно організація діяльності митниці тільки на методах пост-аудиту та системі управління ризиками (оптимізація митного контролю) не має здійснюватися з обмеженням кількості контрольних заходів. Отже, розвиток митної справи потребує створення нової концепції безперервного (цифрового) митного контролю для ліквідації недоліків і поєднання переваг перерахованих вище концепцій «суцільного» і «вибіркового контролю» (рис. 3.1).

Незважаючи на понятійну подібність термінів «суцільний» і «безперервний» контроль, вони різні за етимологічним значенням. Так, суцільність є ознакою контролю за повнотою охоплення об'єктів, а безперервність передбачає контроль періодичності здійснення. Тому безперервний (цифровий) контроль необхідно розуміти як систему митного контролю, що об'єднує усі стадії, від планування контрольних заходів й закінчуючи стадією реалізації результатів контролю (сплата донарахованих митних платежів до державного бюджету), і відбувається в єдиному інформаційному просторі.

При наявності аргументів проти запровадження концепції безперервного контролю (великі витрати на його здійснення), ми вважаємо, що за умов розвитку інформаційних технологій вона є ефективним засобом дотримання показників фінансової безпеки завдяки можливостям раннього реагування на фінансові порушення в митній царині.

Рис. 3.1. Функціонування митного контролю на основі концепції безперервного (цифрового) контролю.

Джерело: [32].

Найважливіші передумови запровадження і подальшого розвитку концепції безперервного (цифрового) митного контролю полягають у:

1) цифровізації економіки, що потребує застосування новітніх інформаційних технологій під час здійснення контролю за зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів ЗЕД;

2) розвитку торгового співробітництва з іншими країнами-партнерами, що потребує уніфікації і гармонізації українського законодавства з міжнародним;

3) збільшенні тіньового сектору економіки, що потребує розробки дієвих

державних заходів стосовно забезпечення високого рівня національної фінансової безпеки.

Проте не можна розглядати функціонування митного контролю окремо від процесів, які відбуваються в сфері державного регулювання. Адже митні органи «інтегровані в комплексну багаторівневу систему державного фінансового контролю» [37], то вдосконалення митного контролю доцільно досліджувати на фоні напрямів облаштування митних кордонів, гармонізації тарифів і митного законодавства, вдосконалення взаємодії держави із міжнародними органами і країнами – партнерами.

В наявних концепціях контролю пріоритетні принципи зводяться до достатності і вибіркової (для розуміння концепції вибіркового митного контролю) й принципи суцільності, безперервності, всебічності (в розумінні концепції суцільного митного контролю). У теорії державного фінансового контролю присутній ряд загальних принципів проведення контролю, які діють незалежно від вибраної теоретичної основи. До таких належать принципи: 1) законність; 2) об'єктивність; 3) незалежність; 4) неупередженість; 5) відповідальність; 6) гласність; 7) ефективність; 8) превентивність. Не заперечуючи вагомість загальних принципів митного контролю, пріоритетними для концепції безперервного (цифрового) митного контролю є принципи превентивності і безперервності.

Використовуючи цифрові технології та створивши єдиний інформаційний простір можна попереджувати і виявляти порушення на ранніх стадіях (дотримання принципу превентивності) і забезпечити можливості моніторингу за діяльністю підконтрольних суб'єктів при перетині митного кордону (дотримання принципу безперервності). При характеристиці сучасного митного адміністрування й митного контролю немає терміну «суцільний» або «безперервний контроль», хоча науковці наголошують на його результативності: «Підвищення результативності та якості митного контролю є можливим за рахунок створення системи наскрізного митного контролю, під яким слід розуміти попереднє інформування, декларування та проведення виїзної митної

перевірки із залученням фіскальних державних інститутів» [25]. Якщо за умов недостатнього ступеня розвитку інформаційного забезпечення роботи митних органів концепцію безперервного контролю було важко реалізувати, то під час оцифрування усіх сфер економічного і суспільного життя це доцільно та можливо.

До основних завдань модернізованої концепції митного контролю у системі фінансової безпеки доцільно віднести: 1) подальше вдосконалення системи управління митними ризиками; 2) розвиток методологічного забезпечення митного контролю із орієнтиром на «безперервний контроль»; 3) широке використання сучасних інформаційних технологій на стадії планування контрольних заходів, оцінки ризиків, декларування, виявлення митних порушень; 4) перехід на електронний документообіг.

Новітніми елементами запропонованої концепції митного контролю можна вважати: 1) електронне декларування; 2) розвинуту митну інфраструктуру; 3) сучасний інструментарій та методи здійснення митного контролю (єдина міжвідомча система обміну інформації і координації); 4) висококваліфіковані працівники митного контролю.

Велика частина митних девіацій трапляється у процесі продажу товарів через електронні сервіси та з використанням поштових відправлень. З поширенням використання інтернету, особливо у зв'язку зі збільшенням швидкості передачі даних, і розвитком безпечних платіжних засобів, міжнародна торгівля є свідком швидкого розширення продажів товарів і послуг через це середовище. Значна частина такої торгівлі складається з відправлень, що становлять невелику вартість, які доставляються поштою або експрес-кур'єрськими службами.

Збір усіх митних платежів на транскордонний імпорт вимагає простих, недорогих способів ідентифікації транзакцій, здійснення опису товарів, їх оцінки, визначення даних вантажовідправника й покупця та отримання визначених сум, які мають бути сплачені.

Окрім збору митних платежів, митниця також піклується про запобігання

контрабанді та іншим забороненим предметам, які потрапляють до країни. У міжнародній пошті та експрес-доставці всі пакунки, незалежно від їхньої вартості, піддаються оцінці ризику та, за необхідності, перевіряються митницею в рамках більш широкого процесу управління ризиками на кордоні. Митна адміністрація зазвичай визначає, які предмети підлягають контролю, беручи до уваги національні митні правила та правила інших державних відомств, за які відповідає митниця.

Мінімальний поріг вартості, яка не підлягає митному оподаткуванню (*de minimis*) та метод його розрахунку є питанням національної компетенції. Органи влади деяких країн встановлюють різні порогові суми для митних зборів і внутрішніх податків, натомість окремі країни навіть мають інші порогові суми для особистих подарунків, які зазвичай вищі, ніж для інших товарів. Існує також кілька винятків із застосування правила *de minimis*, наприклад щодо книг, тютюнових та алкогольних виробів. У результаті в усьому світі існує широкий діапазон моделей і порогів для правила *de minimis*.

У зв'язку зі швидким зростанням відправлень низької вартості поштові та експрес-індустрії часто стверджують, що вищі рівні *de minimis* сприятимуть транскордонній електронній торгівлі, збільшать торгівлю та стимулюватимуть економічне зростання і зайнятість. Крім того, витрати як для урядів, так і для підприємств на обробку партій невеликої вартості можуть бути більшими, ніж загальний дохід, отриманий від цих партій.

З точки зору митниці, збільшення імпорту партій з вартістю нижче рівня *de minimis* може негативно вплинути на збір митних платежів. Деякі митні адміністрації стають свідками дедалі більшого зловживання механізмом *de minimis* шляхом розподілу постачальниками та/або заниження вартості партій товарів з метою ухилення від сплати податків, щоб утримувати вартість окремої партії нижче встановленого порогу.

Для виправлення ситуації, Всесвітня митна організація (ВМО) та Світовий поштовий союз (СПС) спільно розробили електронні повідомлення для попереднього інформування та розмитнення поштових відправлень. Крім того,

СПС нещодавно створив правову основу для надання попередніх електронних даних шляхом внесення змін до статті 9 Конвенції Союзу. Ця поправка набула чинності 1 січня 2014 року, а положення щодо впровадження завершуються [45].

Крім того, Центр поштових технологій СПС розробив електронну систему митного декларування (ЕСМД) на основі спільного повідомлення електронного обміну даними митної пошти ВМО/СПС. Це дозволяє клієнтам вводити дані про відправлення в Інтернеті, а поштові служби надають митниці попередні дані про поштове відправлення. Це також дозволяє митним адміністраціям інформувати пошту про дії, які необхідно вжити щодо будь-якого конкретного предмета. Зараз ЕСМД використовується/пілотується деякими поштовими операторами спільно з митними адміністраціями.

Паралельно з удосконаленням традиційної моделі збору митних платежів при поштових експрес-відправленнях фахівці ВМО розробляють альтернативні:

1. Модель колекції постачальника. За цією моделлю постачальники-нерезиденти повинні будуть зареєструватися в країні-імпортері та сплачувати мита та податки в цю країну. Тут найбільша проблема полягає у створенні системи, яка забезпечує достатні стимули для фірм добровільно збирати та перераховувати податки від імені безлічі країн. Відповідність буде полегшена та заохочена шляхом спрощення процедур і надання додаткових стимулів для сумісних постачальників, таких як прискорена обробка імпортних товарів.

2. Модель посередницького збору. За цією моделлю постачальники покладаються на посередника, який сплачує мита та податки від їх імені. Збір може здійснюватися: поштовими операторами, вантажними перевізниками, платформами електронної комерції (eBay, Amazon, Facebook тощо), фінансовими посередниками (Visa, MasterCard, American Express, PayPal тощо).

На нашу думку, на даному етапі в Україні доцільно розвивати модель посередницького збору, адже вона є більш простою у механізмі застосування й дасть змогу збільшити фіскальну роль митних платежів у процесі міжнародної електронної комерції.

Поряд із представленими напрямками боротьби з митними девіаціями

доцільно розглянути особливості протидії корупції. Корупція на митниці впливає на міжнародну торгівлю і, отже, є проблемою, яка визначає світову економіку. Наслідки корупції в митних службах добре відомі та спричиняють зменшення надходження доходів, економічні збитки через зменшення доходів, недобросовісну цінову конкуренцію для місцевих галузей промисловості, заниження вартості та/або неправильну класифікацію імпорту й деяких видів експорту. Крім того, небезпека, пов'язана з незаконними або небезпечними речовинами та продуктами, які ввозяться в країну, викликає занепокоєння в багатьох країнах, а корупція на кордоні сприяє процвітанню інших злочинів, таких як тероризм, торгівля людьми та браконьєрство, усі з яких можуть мати руйнівні та довготривалі наслідки для суспільства.

За оцінками Світового банку, щороку у вигляді хабарів у всьому світі виплачується близько 1 трильйона доларів США, а загальні економічні втрати від корупції у багато разів перевищують цю цифру [44]. Оцінки також показують, що близько 2 мільярдів доларів США у вигляді хабарів трапляються в митних адміністраціях щороку. Вчені виявили тісний зв'язок між корупцією, хабарництвом в митних службах і низьким зростанням ВВП. Підприємці також визначили корупцію на кордоні як одну з головних перешкод для транскордонної торгівлі [49].

З метою боротьби з корупцією загалом та на митниці зокрема на практиці й у наукових дослідженнях поширюється поняття «колективні дії». Їх визначають по-різному: як «загальний термін для галузевих стандартів, багатосторонніх ініціатив і державно-приватних партнерств» [50]; як окрему форму взаємодії: «спільний і постійний процес співпраці між зацікавленими сторонами, що збільшує вплив і довіру до індивідуальних дій, об'єднує вразливих окремих гравців в альянс організацій-однодумців і вирівнює умови гри між конкурентами» [57].

Для Інституту Світового банку колективні дії проти корупції можуть набувати форми антикорупційних декларацій, принципових ініціатив, бізнес-коаліцій, що підлягають сертифікації та пактів доброчесності. Форми

колективних дій відрізняються одна від одної ступенем виконуваності спільних зобов'язань учасників і, можливо, цілями ініціатив.

Основний підхід до антикорупційних колективних дій залучає державний і приватний сектори до діалогу, який є структурованим, стійким, цілеспрямованим, прозорим і підтримується митними органами. Наприклад, Канада та Сполучене Королівство створили консультативні комітети, пов'язані з митною справою, до складу яких входять зацікавлені сторони галузі, які надають відгуки про різноманітні ініціативи, політику та нормативні акти, у тому числі ті, що стосуються боротьби з корупцією.

Підводячи підсумок зауважимо, що боротьба з корупцією вимагає різноманітних підходів. Колективні дії не є єдиним рішенням, але в поєднанні з іншими правовими, інституційними та адміністративними реформами залучення багатьох зацікавлених сторін може призвести до розробки обґрунтованої політики та більш ефективного впровадження процесів, які є справедливими та актуальними для суб'єктів господарювання. Водночас таке залучення може сприяти збільшенню збору мита та податків, зменшенню хабарництва та сприянню торгівлі.

Висновки до третього розділу

У процесі обґрунтування напрямів вдосконалення протидії девіаціям суб'єктів митної системи України ми дійшли до висновку, що до основних завдань модернізованої концепції митного контролю у системі фінансової безпеки доцільно віднести: 1) подальше вдосконалення системи управління митними ризиками; 2) розвиток методологічного забезпечення митного контролю із орієнтиром на «безперервний контроль»; 3) широке використання сучасних інформаційних технологій на стадії планування контрольних заходів, оцінки ризиків, декларування, виявлення митних порушень; 4) перехід на електронний документообіг.

Новітніми елементами запропонованої концепції митного контролю можна вважати: 1) електронне декларування; 2) розвинуту митну

інфраструктуру; 3) сучасний інструментарій та методи здійснення митного контролю (єдина міжвідомча система обміну інформації і координації); 4) висококваліфіковані працівники митного контролю.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження протидії девіантній поведінці суб'єктів митної системи України ми дійшли до таких найважливіших висновків:

1. Девіантна поведінка в «плинному» світі набуває все більш різноманітних форм. Спираючись на сучасний суспільний дискурс, можна трактувати девіантність як відхилення від ціннісно-нормативної системи, що мають масовий і стійкий характер, завдають шкоди соціальним відносинам, соціальним спільнотам та індивідам, що мають невизначений (часто інноваційний потенціал) ситуативні та віддалені соціальні, психологічні, юридичні наслідки. При трансформації ціннісно-нормативної системи відбувається вимушене звернення до релятивістського підходу та плюралізму з урахуванням наявності різних субкультур та нормативностей.

2. Виходячи із складових митної системи її суб'єктами, які здатні проявляти девіантну поведінку є суб'єкти ЗЕД (юридичні і фізичні особи – суб'єкти господарювання та громадяни, які переміщують через митний кордон товари й транспортні засоби) та митні органи. Відповідно, девіантна поведінка суб'єктів ЗЕД проявляється у порушенні митних правил та контрабанді, а представників митних органів у проявах корупції.

Виконуючи заходи в рамках Програми Всесвітньої митної організації з боротьби з корупцією та сприяння доброчесності (A-CIP), що фінансується Норвезьким агентством розвитку співробітництва (Norad), експерти підтвердили, наскільки принципи Аруші були актуальними для митних адміністрацій у боротьбі з різними факторами корупція, іншими словами причини, можливості та стимули для корупції. Вони визначили п'ять факторів, які вони назвали «функціональними», «очікуваними», «оппортуністичними», «відчайдушними» та «вимушеними».

3. Можна стверджувати про те, що з урахуванням кількості правопорушень митного законодавства, здійснених злочинних дій і їхню фінансову складову у цілому по країні, ми доходимо висновку про те, що економічні втрати країни є

колосальні. Оскільки ті обсяги донарахування сум митних платежів, фінансові ресурси від продажу конфіскованого майна, від сплачених штрафів є тільки невеликою часткою доходів Державного бюджету України, адже фінансова компонента митних злочинів, в тому числі порушення митних правил, є дуже великою.

4. Як і раніше, на перших двох місцях серед державних органів, з якими бізнес найчастіше вважає за потрібне підтримувати неформальні відносини, – митні та податкові органи. При цьому частка підприємств, які вважають важливим неформальні контакти з митними органами, знаходиться майже на рівні 2020 року. Тоді про важливість відносин з митними органами говорили майже 25% респондентів, а у 2021 році – 26,5%. Це менше, ніж у двох попередніх хвилях опитування у 2017 та 2018 роках, коли ці частки були вищими, ніж 32%.

5. До основних завдань модернізованої концепції митного контролю у системі фінансової безпеки доцільно віднести: 1) подальше вдосконалення системи управління митними ризиками; 2) розвиток методологічного забезпечення митного контролю із орієнтиром на «безперервний контроль»; 3) широке використання сучасних інформаційних технологій на стадії планування контрольних заходів, оцінки ризиків, декларування, виявлення митних порушень; 4) перехід на електронний документообіг.

Новітніми елементами запропонованої концепції митного контролю можна вважати: 1) електронне декларування; 2) розвинуту митну інфраструктуру; 3) сучасний інструментарій та методи здійснення митного контролю (єдина міжвідомча система обміну інформації і координації); 4) висококваліфіковані працівники митного контролю.

Паралельно з удосконаленням традиційної моделі збору митних платежів при поштових експрес-відправленнях фахівці ВМО розробляють альтернативні. На нашу думку, на даному етапі в Україні доцільно розвивати модель посередницького збору, адже вона є більш простою у механізмі застосування й дасть змогу збільшити фіскальну роль митних платежів у процесі міжнародної електронної комерції.

Боротьба з корупцією вимагає різноманітних підходів. Колективні дії не є єдиним рішенням, але в поєднанні з іншими правовими, інституційними та адміністративними реформами залучення багатьох зацікавлених сторін може призвести до розробки обґрунтованої політики та більш ефективного впровадження процесів, які є справедливими та актуальними для суб'єктів господарювання. Водночас таке залучення може сприяти збільшенню збору мита та податків, зменшенню хабарництва та сприянню торгівлі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анисимова С.Г., Мамедов А.К. Введение в теорию аномии: категориально-позитивный анализ: монография. М.: Издательский дом «АТиСО», 2010.
2. Басель А. Д. Контрабанда в Украине и её влияние на безопасность страны. *Правова держава*. 2005. № 8. С. 119-122.
3. Бурдые П. Структура, габитус, практика. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 1998, т. 1, № 2.
4. Василенко В. М. Реалізація принципу «єдиного вікна» у здійсненні контролю за переміщенням окремих видів товарів через митний кордон України. *Форум права*. 2015. № 1. С. 38–41.
5. Головне управління внутрішньої безпеки Державної фіскальної служби. URL: <http://kyiv.sfs.gov.ua/okremi-storinki/struktura/251791.html>
6. Департамент організації протидії митним правопорушенням. URL: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura-/aparats/departament-organ/zavdannya-ich-funktsii/>
7. Дружелаускайте Е. В. Искусство правильного принятия решений. М., 2011, 115 с.
8. Дюркгейм Э. Самоубийство. Социол. этюд. Пер. с фр. Изд. подгот. Вал. А. Луков. СПб.: Союз, 1998. 496 с.
9. Запобігання та протидія корупції. URL: <https://customs.gov.ua/en/zapobigannia-proiavam-koruptsiyi>
10. Звіт про виконання Плану роботи Державної митної служби України на 2020 рік. URL: <https://customs.gov.ua/en/plani-ta-zviti-roboti>
11. Звіт про виконання Плану роботи Державної митної служби України на 2021 рік та покладених на неї завдань. URL: <https://customs.gov.ua/plani-ta-zviti-roboti>
12. ЗВІТ про результати аудиту ефективності виконання органами Державної фіскальної служби України повноважень у сфері державної митної справи та боротьби з правопорушеннями під час застосування митного

- законодавства за 2017 р. URL :
http://rp.gov.ua/uploadfiles/Activity/Collegium/2017/12-3_2017/zvit_12-3_2017.pdf.
13. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1353>
14. Крисоватий А. І., Мартинюк В. П. Економічний зміст і складові митної системи держави. *Фінанси України*. 2009. № 6. С. 29-38.
15. Марко В. І. Поняття і суспільна небезпечність контрабанди історичний і культурних цінностей. *Митна справа*. 2010. №1. С. 45-49.
16. Маркс К. Население, преступность и пауперизм // Маркс К., Энгельс Ф. Полн. собр. соч. Т.13.
17. Маркс К. Смертная казнь // Маркс К., Энгельс Ф. Полн. собр. соч. Т.8.
18. Митна система. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D1%82%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0#:~:text=%D0%9C%D0%B8%D1%82%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0
19. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#n3707>
20. Мінфін: Через корупцію та контрабанду на митниці Україна щомісяця втрачає 2-3 мільярди гривень. URL: <https://babel.ua/news/57680-minfin-cherez-korupciyu-ta-kontrabandu-na-mitnici-ukrajina-shchomisyacya-vtrachaye-2-3-mlrd-griven>
21. Олійник Д. О. Запобігання корупційним злочинам, що вчиняються при здійсненні митних процедур : монографія. Харків : Право, 2018. – 200 с.
22. Офіційний сайт «Конкурент». URL :
<https://konkurent.ua/publication/18490/ak-cherez-ukrayinu-perevozyatkontrabandu-shemi/>
23. Павлов И.А. Поведенческая экономическая теория – позитивный подход к исследованию человеческого поведения. *Экономический журнал*. 2008. №1(11), С. 11.

24. Поведенческая экономика: современная парадигма экономического развития: Монография. Под ред. Г.П. Журавлёвой, Н.В. Манохиной, В.В. Смагиной; ТРО ВЭО России, ФГБОУ ВО «Рос. экон. ун-т им. Г.В. Плеханова», Научная школа «Экономическая теория» в РЭУ им. Г.В. Плеханова. М.; Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2016. 386 с.

25. Попова Л.А. Алгоритм формирования универсального механизма выездной таможенной проверки импортных операций в условиях 228 ограниченности ресурсов таможенных органов. *Проблемы экономики и управления нефтегазовым комплексом*. 2014. №10. С 48-54.

26. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII// Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056.

27. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.

28. Прозоровская К. А. Девиантное экономическое поведение организаций. СПб., 2016, с. 74.

29. Руднева З.С. Состояние, оценка и направления развития таможенного контроля после выпуска товаров. *Вестник университета*. 2019. №1. С. 138-144.

30. Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу. Аналітичний звіт за результатами VI хвилі щорічного опитування українських імпортерів та експортерів. Громадська організація «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій». 2021. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2022/TFD/%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F_%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_2021.pdf

31. Тесленко Д.В. Бюджетоформиуюча роль сучасної митної системи Росії: автореф. дис. на здоб. наук. степ. канд. екон. наук: спец. 08.00.10. Москва, 2006. 28 с.

32. Тимошенко А. В. Протидія контрабандним явищам в Україні:

перспективи мінімізації. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. №1(61). С. 209-218. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-209-218>

33. Тимошенко А. В. Характеристика сучасних контрабандних схем. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. №2(62). С. 109-114. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-62-109-114>

34. Тимошенко А.В. Протидія контрабанді у забезпеченні економічної безпеки підприємств. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарювання. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Київ, 2021.

35. Тироль Ж. Рынки и рыночная власть: теория организации промышленности: В 2 т. Изд. 2-е, испр. / Пер. с англ.; Под ред. В.М. Гальперина и Н.А. Зенкевича. СПб.: Экономическая школа. 2000. т. 2. 456 с.

36. Турчин Ю. Б. Особливості детермінації контрабанди підакцизних товарів. *Митна справа*. 2011. №1(73). С. 49-56.

37. Шевчук О.А. Системы управления рисками как средство повышения эффективности таможенного контроля. *Эффективное антикризисное управление*. 2013. №1. С. 90-96.

38. Энгельс Ф. Положение рабочего класса в Англии // Маркс К., Энгельс Ф. Полн. собр. соч. Т.2.

39. Энгельс Ф. Эльберфельдские речи // Маркс К., Энгельс Ф. Полн. собр.соч. Т.2.

40. Allais M. Le Comportement de l'Homme Rationnel devant le Risque: Critique des Postulats et Axiomes de l'Ecole Americaine. *Econometrica*. 1953. vol. 21, P. 503-546.

41. Bikhchandani S., Hirshleifer D., Welch I. A Theory of Fads, Fashion, Custom, and Cultural Change as Information Cascades. *Journal of Political Economy*. 1992. vol. 100. P. 992-1026.

42. Bourdieu P. Equisse d'une theorie de la pratique: precede de trios etudes d'ethnologie kabule. Geneve: Droz., 1972, p. 175.

43. Cohen J., & Hansel C.E.V. Risk and gambling. N. Y.: Philosophical Library, 1956.
44. Combating Corruption. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/governance/brief/anti-corruption>.
45. E-commerce and revenue collection. URL: <https://mag.wcoomd.org/magazine/wco-news-78/e-commerce-and-revenue-collection/>
46. Hors, Imne. «Fighting corruption in customs administration: what can we learn from recent experiences?» OECD Development Centre, Working Paper No. 175 (Formerly Technical Paper No. 175). URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=11795&chapter=1>
47. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision Making under Risk. *Econometrica*. 1979. vol. 47. № 2. P. 263–291.
48. Neumann J., Morgenstern O. Theory of Games and Economic Behaviour. Princeton University Press, 1944.
49. OECD/WTO (2015), Aid for Trade at a Glance 2015: Reducing Trade Costs for Inclusive, Sustainable Growth, OECD Publishing, Paris. URL: http://www.oecd-ilibrary.org/development/aid-for-trade-at-a-glance-2015_aid_glance-2015-en.
50. Pieth M (2007) Multi-stakeholder initiatives to combat money laundering and bribery. In: Brutsch C, Lehmkuhl D (eds) Law and legalization in transnational relations. Routledge, Oxford, pp 81–100.
51. Quinney R. Class, State and Crime. N. Y., 1977.
52. Roebuck, Julian B., Barker, Thomas. A Typology of Police Corruption. *Social Problems*. 1974. № 21. P. 423-437
53. Sack F. Neue Perspektiven in der Kriminologie. In: Sack F., König R. (Hrsg.) Kriminal-soziologie. Wiesbaden, 1968.
54. Shefrin H., Statman M. Behavioral Portfolio Theory. *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*. 2000. vol. 35. № 2. P. 127–151.
55. Taylor I., Walton P., Young J. The New Criminology. N. Y., 1973.
56. WCO Revised Arusha Declaration: putting integrity back in the spotlight.

URL: <https://mag.wcoomd.org/magazine/wco-news-91-february-2020/wco-revised-arusha-declaration-putting-integrity-back-in-the-spotlight/>

57. World Bank Institute (2008) Fighting corruption through collective action, a guide for business, World Bank. URL: http://info.worldbank.org/etools/docs/antic/Whole_guide_Oct.pdf.